

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ ДО
ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У
СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.2312
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Д.В. Радченко

Керівник: кандидат педагогічних наук; професор
кафедри соціальної педагогіки та спеціальної
освіти Заверико Н.В.

Рецензент _____

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Радченку Дмитру Валентиновичу

1. Тема роботи: «Формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах»

керівник роботи Заверико Н.В. канд.пед. н., професор
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1505-с

2. Строк подання студентом роботи: 01.12.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) виявити основи побудови системи, що включають характеристику педагогічного волонтерства як соціокультурного феномену, у рамках якого відбувається формування готовності до педагогічної взаємодії; охарактеризувати норми та стандарти педагогічної взаємодії волонтерів і дітей та сформулювати структуру готовності волонтера до цієї взаємодії; визначити системоутворюючі принципи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії із дітьми; розкрити зміст системи та умови ефективного функціонування процесу формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми.

5. Перелік графічного матеріалу: рисунків – 5, таблиць – 1 .

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.		
Розділ 1	Заверико Н.В.		
Розділ 2	Заверико Н.В.		
Висновки	Заверико Н.В.		

7. Дата видачі завдання: 25 вересня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень-квітень	виконано
4	Робота над другим розділом	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатку	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Радченко Д.В..

Керівник роботи _____ Заверико Н.В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

Апукхіна В. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 115 с., 87 джерел, 4 додатки

Об'єкт дослідження – педагогічна взаємодія волонтерів з дітьми, які перебувають у СЖС.

Предмет – процес формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які перебувають у СЖС.

Мета дослідження – теоретично розробити та обґрунтувати систему, в ході реалізації якої буде результативним процес формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які опинилися в СЖС.

Гіпотеза дослідження: Ефективність формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми в складних життєвих ситуаціях залежить від розробки системи, що включає соціокультурні аспекти волонтерства, цілеспрямоване навчання волонтерів для взаємодії з дітьми, та механізм формування готовності на різних рівнях.

Для виконання поставлених завдань використано методи: порівняльний аналіз і синтез для концептуалізації понять волонтерства, волонтерської діяльності, волонтерських організацій та принципів їх функціонування, історичний метод; моніторинг наявних даних для визначення стану проблеми, контент-аналіз наявних статей по даній тематиці, системний та логіко-структурний метод.

Практичне значення роботи полягає у розробці системи, в ході реалізації якої буде результативним процес формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які опинилися в СЖС.

Галузь використання: соціальна робота, волонтерська діяльність.

**ВОЛОНТЕР, ГОТОВНІСТЬ ВОЛОНТЕРА, ПЕДАГОГІЧНА
ВЗАЄМОДІЯ, СКЛАДНА ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ**

SUMMARY

Qualification work: 115 pages, 87 sources, 4 appendices

The object of the study is the pedagogical interaction of volunteers with children who are in the SZHS.

The subject is the process of forming the readiness of volunteers for pedagogical interaction with children who are in SJS.

The purpose of the study is to theoretically develop and substantiate a system, during the implementation of which the process of forming the readiness of volunteers for pedagogical interaction with children who ended up in SJS will be effective.

Research hypothesis: The effectiveness of shaping the readiness of volunteers for pedagogical interaction with children in complex life situations will depend on the development of the system, which includes the sociocultural aspects of volunteering, with a view to directly recruiting the volunteer in order to interact with children, the mechanism of formation of readiness at different levels.

Methods were used to perform the tasks: comparative analysis and synthesis to conceptualize the concepts of volunteering, volunteer activity, volunteer organizations and principles of their functioning, historical method; monitoring of available data to determine the state of the problem, content analysis of available articles on this topic, systematic and logical-structural method.

The practical significance of the work consists in the development of a system, during the implementation of which the process of forming the readiness of volunteers for pedagogical interaction with children who ended up in SJS will be effective. Field of use: social work, volunteering.

Key words: volunteer, readiness of volunteer, pedagogical interaction, complicated life situation.

ЗМІСТ

Вступ.....	7
Розділ 1. Педагогічне волонтерство як соціокультурний феномен	13
1.1. Поняття та сутність педагогічного волонтерства в сучасному соціокультурному середовищі	13
1.2. Характеристика ситуацій взаємодії волонтерів та дітей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях.....	30
1.2.1. Волонтери та діти-сироти.....	36
1.2.2. Волонтери та діти, які тимчасово перебувають у притулках, центрах допомоги сім'ї або у виховно-виправних установах.....	42
1.2.3. Волонтери та діти з особливими освітніми потребами	48
1.2.4. Волонтери та діти, які перебувають на лікуванні в медичних закладах.....	55
1.3. Стандарти та результати педагогічної взаємодії.....	59
Розділ 2. Реалізація системи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми.....	63
2.1. Аналіз існуючих систем підготовки волонтерів до взаємодії з дітьми, які перебувають у складній життєвій ситуації у сучасній теорії та практиці.....	63
2.1.1. Системи підготовки волонтерів з-поміж студентів.....	65
2.2.2. Системи підготовки волонтерів у рамках некомерційних організацій.....	67
2.2. Розробка основних положень системи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми.....	71
Висновки.....	91
Список використаних джерел.....	97
Додатки	105

ВСТУП

В умовах розвитку сучасного суспільства волонтерський рух набуває все більшого значення і стає помітним соціокультурним явищем, взяти участь в якому прагнуть сотні тисяч громадян, небайдужих до соціальних проблем.

Для нашої країни волонтерська діяльність є надзвичайно актуальною та важливою. Революція Гідності і спричинені нею події в Україні призвели до суттєвих змін в українському суспільстві. Зокрема, внаслідок низки чинників, передусім зовнішньої агресії Російської Федерації проти України, територіальної анексії та окупації частини територій, українське громадянське суспільство продемонструвало здатність до консолідації та мобілізації, взяло на себе вирішення найбільш гострих проблем.

У 2014 році волонтерський рух в Україні за поширенням став показовим виявом громадської самоорганізації. Серед волонтерів – люди різного віку та суспільного прошарку. Так, за даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з КМІС, 32,5% українців лише протягом травня-вересня 2014 року мали досвід переказів коштів на рахунок української армії. Ще 23% громадян скористалися допомогою благодійних фондів і волонтерських організацій, передавши кошти, речі та продукти саме через ці громадські інституції. 9% громадян брали участь у магазинних акціях, купивши товари за списками для потреб армії та передавши їх волонтерам. Особисто допомагали вимушеним переселенцям речами і грошима 7% українських громадян. Безпосереднім збором коштів, ліків, речей і доставкою їх у зону проведення антитерористичної операції займались 3% українців. 32,5% українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії [29].

Розгляд проблем розвитку волонтерського руху, а також формування громадянського суспільства розглядалися та аналізувалися вітчизняними й зарубіжними науковцями, серед яких О. Безпалько, П. Будич, Г. Вишлінський,

Д. Горєлов, В. Дементьєв, О. Корнієвський, Л. Кудринська, Д. Міханчук, В. Назарук, К. Павлюк, Ю. Семенова, І. Тохтарова, М. Чухрай та ін. [5, 6, 7, 43, 46, 47, 51].

В Україні діють безліч організацій та об'єднань, що залучають волонтерів до надання допомоги знедоленим людям. Чимала частина волонтерських організацій орієнтована на допомогу дітям, які перебувають у складній життєвій ситуації (далі – СЖС): сиротам, дітям із незаможних сімей, дітям, які опинилися у соціально-небезпечному становищі. Волонтери організують свята та екскурсії, займаються духовно-просвітницькою діяльністю, надають підтримку у лікарнях, допомагають у навчанні, сприяють соціалізації важких підлітків. Все це свідчить про появу особливого педагогічного спрямування у волонтерстві.

Поняття «педагогічна взаємодія» проаналізовано у працях українських та зарубіжних учених: М. Вебером, Г. Зіммеlem, Т. Парсонсом, І. Гофманом, Ч. Кулі, Дж. Мідом, Г. Блумером, Дж. Хомансом, П. Сорокіним, Т. Шибутані, Г. Андрєєвой, В. Загвязинським, М. Мнацаканяном, А. Ефендієвим, Г. Никіфоровим та іншими [49, 50, 60, 61, 65].

Ефективність педагогічної взаємодії волонтерів з дітьми у СЖС залежить від різних факторів, найважливішим з яких є готовність самих волонтерів до взаємодії. Педагогічна взаємодія має універсальний характер, взяти в ній участь може будь-який волонтер, який не має об'єктивних обмежень. У той самий час сам характер взаємодії вимагає від волонтера наявності певних знань та вмінь. Для досягнення позитивних результатів педагогічної взаємодії недостатньо лише одного бажання волонтера, потрібна комплексна та системна підготовка. У процесі взаємодії з дітьми підготовлений волонтер може сприяти вирішенню педагогічних завдань розвитку особистості.

Водночас волонтерська діяльність не є професійною, та, відповідно, поняття про готовність волонтера істотно відрізнятиметься від поняття підготовленого педагога-професіонала. Варто зазначити, що сьогодні знаходить підтримку професійно-орієнтований підхід, який полягає в тому, щоб залучати

до волонтерства лише людей з уже наявними педагогічними здібностями та певною «кваліфікацією».

Однак такий підхід може дискредитувати саму ідею волонтерства як простору, доступного для кожного бажаючого, ідею добровільності та перетворити волонтерство на інститут неоплачуваної професійної допомоги. Ми вважаємо, що будь-яка чуйна людина, яка підготовлена і прийшла безкорисливо допомагати, здатна плідно впливати на особистість дитини, не будучи при цьому педагогом-професіоналом.

Проблема розвитку волонтерства є предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків. У роботах І. Зверевої, Г. Лактіонової, В. Петровича обґрунтовано роль волонтерства у соціально-педагогічній роботі з молоддю [53, 55, 56]. У дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, Н. Комарової, А. Капської розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності [5, 7, 25, 64]. Особливості роботи волонтерів у соціальних службах для сім'ї, дітей та молоді висвітлено у працях О. Кузьменка, Н. Івченко, І. Пінчук, С. Толстоухової, К. Шендеровського та інших [2,17,21]. Волонтерство як фактор професійного становлення майбутніх соціальних педагогів розглядала З. Бондаренко. Вагомий внесок у становлення теорії волонтерства, розробку його теоретичних та методологічних засад зроблено українськими (О. Безпалько, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, Ю. Поліщук, А. Рижанова, М. Тименко) й зарубіжними (Р. Лінч, С. Маккарлі (США), Л. Питка, Є. Матерна (Польща) дослідниками, які визначили сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи [5, 50, 73, 74, 75].

У теперішній час у педагогічній науці не вироблено комплексного розуміння того, що включає поняття готовності волонтерів до педагогічній взаємодії з дітьми у СЖС і як має проходити підготовка, щоб у її реалізації формувалася ця готовність.

Отже, під час вивчення даних наукових досліджень були виявлено такі протиріччя:

- популярність практик педагогічної взаємодії волонтерів та дітей, які перебувають у СЖС, та недостатня вивченість особливостей цієї взаємодії;

- залучення широкого кола волонтерів до вирішення соціально-педагогічних завдань та відсутність концептуальних підстав, на яких може бути побудований процес формування готовності в умовах волонтерських організацій (некомерційних, неформальних);

- підкреслена в багатьох дослідженнях важливість підготовки та відсутність чітких алгоритмів і механізмів формування готовності волонтерів до взаємодії з дітьми, які опинилися в СЖС, а також інструментарію, що дозволяє оцінити ефективність його реалізації.

Таким чином, вдалося сформулювати проблему дослідження, яка полягає у виявленні науково-методичних основ побудови та функціонування процесу формування готовності волонтерів до педагогічній взаємодії з дітьми. Процес має бути універсальним та підходити для всіх видів організацій, що залучають волонтерів до реалізації педагогічного волонтерства.

Об'єкт дослідження – педагогічна взаємодія волонтерів з дітьми, які перебувають у СЖС.

Предмет – процес формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які перебувають у СЖС.

Мета дослідження – теоретично розробити, обґрунтувати та апробувати систему, в ході реалізації якої буде результативним процес формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які опинилися в СЖС.

Гіпотеза дослідження: формування готовності волонтерів до педагогічній взаємодії з дітьми, які опинилися в СЖС, буде результативним, якщо в рамках цього процесу розроблено систему, яка:

- ґрунтується на соціокультурних особливостях педагогічного волонтерства та враховує його основні напрямки;

- націлюється на формування готовності волонтерів реалізовувати педагогічні позиції за умов ситуацій взаємодії з дітьми;

- дозволяє виявити організаційно-педагогічні умови на мотиваційному,

організаційному, змістовному рівнях та поетапний механізм формування готовності.

Завдання дослідження:

1. Виявити основи побудови системи, що включають характеристику педагогічного волонтерства як соціокультурного феномену, у рамках якого відбувається формування готовності до педагогічної взаємодії.

2. Охарактеризувати норми та стандарти педагогічної взаємодії волонтерів і дітей та сформулювати структуру готовності волонтера до цієї взаємодії.

3. Визначити системоутворюючі принципи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії із дітьми.

4. Розкрити зміст системи та умови ефективного функціонування процесу формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми.

Для вирішення поставленої мети та завдань було використано ряд методів дослідження: порівняльний аналіз і синтез для концептуалізації понять волонтерства, волонтерської діяльності, волонтерських організацій та принципів їх функціонування, історичний метод; моніторинг наявних даних для визначення стану проблеми, контент-аналіз наявних статей по даній тематиці, системний та логіко-структурний метод.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що вперше визначено структуру готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, що відображає специфіку цієї взаємодії, та яка розкривається через готовність волонтера реалізовувати волонтерську педагогічну позицію. Також обґрунтовано основні організаційно-педагогічні умови навчання волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми на основі технологій взаємовідносин, рольових ігор, розробки системи завдань ситуаційного характеру взаємодії з дітьми у різних контекстах, диференціації та наступності завдань волонтерської практики; доведено доцільність педагогічної підготовки громадян до непрофесійно-педагогічної волонтерської діяльності як одного з факторів підвищення якості участі суспільства у вирішенні соціальних проблем.

Теоретична значимість результатів дослідження полягає в розширенні понятійного апарату педагогічної науки шляхом уточнення поняття «педагогічне волонтерство» як соціокультурного феномену; «волонтерської педагогічної позиції» як характеристики поведінки волонтера у межах педагогічної взаємодії; позначенні критеріїв та показників, що дозволяють охарактеризувати педагогічне волонтерство як соціокультурний феномен; визначено організаційно-педагогічні умови, за яких система формування готовності буде результативною, а також виявлено фактори успішності та можливі ризики цього процесу.

Практична значимість результатів дослідження полягає в тому, що розроблена система була впроваджена у практику підготовки до педагогічної взаємодії з дітьми нових волонтерів у чинній волонтерській організації волонтери якої, що закінчили підготовку, успішно беруть участь у педагогічній взаємодії з дітьми, які опинилися у СЖС. За допомогою отриманих результатів дослідження може бути збудовано процес формування готовності нових волонтерів (волонтерських некомерційних організацій), що займаються організацією дозвілля, соціалізацією, додатковою освітою дітей, які опинилися в СЖС.

РОЗДІЛ 1

ПЕДАГОГІЧНЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

У науковій літературі феномен педагогічного волонтерства ще не отримав належний розгляд. Точні характеристики цього феномену залишаються остаточно не розкритими. Також і питання педагогічної взаємодії волонтерів та дітей докладно не висвітлені у педагогічній теорії. Без дослідження цих питань неможливо визначити цілісну систему формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які опинилися у складних життєвих ситуаціях (далі – СЖС).

У цьому розділі ми проаналізуємо поняття: волонтерство, педагогічне волонтерство, а також визначимо їх характеристики. Для досягнення цілей дослідження необхідне звернення до історичного досвіду волонтерства та його сучасного стану. В останній частині глави дана докладна характеристика взаємодії волонтерів з дітьми, які перебувають у СЖС, що дозволяє визначити нормативні дії волонтера у межах цієї взаємодії.

1.1. Поняття та сутність педагогічного волонтерства в сучасному соціокультурному середовищі

Волонтерство останнім часом стає потужним фактором розвитку сучасного суспільства. Почавши свою історію з невеликих громад милосердя в XIX столітті, до теперішнього часу воно значно розширило горизонти своєї діяльності та стало масовим явищем. У нашій країні волонтерський (добровольчий) рух активно розвивається з 90-х років XX століття, хоча його коріння сягає глибоко в минуле.

Розвиток волонтерського руху в Україні породив не лише різноманітні

соціальні практики, в яких задіяні волонтери, а й власну термінологію. Так поряд із термінами «волонтерство», «волонтер» використовуються терміни «добровольство», «доброволець». Водночас в останні роки виникають нові поняття, що представляють напрямки волонтерства: соціальне, медичне, екологічне волонтерство, та цікавить нас – педагогічне [1,18]. Враховуючи цей факт, видається необхідним розглянути дані поняття та визначити їх логіку використання у нашому дослідженні.

Завданням першого параграфу є визначення категоріального апарату дослідження, виявлення сутнісних показників досліджуваних явищ.

Діяльністю, яку зараз називають волонтерською, люди займалися з давніх часів. Початком сучасного волонтерського руху в західних країнах зазвичай вважають створення Міжнародного комітету Червоного Хреста, яке ініціював 1859 року Жан Анрі Дюнан. Його ідеями стали керуватися волонтери по всьому світу.

У XX столітті волонтерство активно розповсюджувалося. Воно проявилось, зокрема, в допомозі постраждалим після Першої світової війни. У середині століття з'явився Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою в Парижі.

Називати добровольців, що займаються суспільно корисною діяльністю, волонтерами стали пізніше: в країнах Заходу – з останньої третини XX століття, а в пострадянських країнах – із 1990-х років. Раніше ця назва стосувалася тих, хто добровільно йде на військову службу.

З 1970 року Міжнародна асоціація добровольчих зусиль кожні два роки проводить Всесвітню конференцію волонтерів. На такій конференції, що проходила 1990 року в Парижі, було прийнято першу Загальну декларацію волонтерів. 2001 року на конференції в Амстердамі вона була переглянута. В ній, зокрема, зазначається, що у волонтерстві можуть проявлятися й підсилюватися спільність, піклування, служіння, несення суспільної відповідальності, навчання та розвиток; волонтерство може скріплювати суспільство та розв'язувати його проблеми. Декларація підтримує право на

волонтерську діяльність для всіх чоловіків, жінок та дітей, незалежно від їхньої раси, віросповідання, фізичних особливостей, соціального та матеріального становища.

З появою Інтернету виникло віртуальне волонтерство, або онлайн-волонтерство. До його проявів належить, зокрема, наповнення найбільшого й найпопулярнішого інтернет-довідника – Вікіпедії.

М. Фасмер у «Етимологічному словнику» вказує на те, що слово «волонтер» походить від французького «volontaire», а воно походить від латинського voluntarius, що означає «добровільний, бажаючий» [46]. Аж до кінця ХІХ століття волонтерами називають людей, які добровільно пішли на військову службу [43,48].

Як зазначає С. Синецький, «трансформація волонтерства від військової галузі до цивільної відбувалася поступово». Новий зміст слова «волонтер», близький за значенням до сучасного, з'явився в ХІХ столітті з виникненням низки соціальних явищ, насамперед пов'язаних з зародженням та розвитком капіталістичного суспільства [72]. Волонтерство є українським аналогом англійської «volunteering», італійської «voluntariato», французького «voluntariat», шведського «frivilligverksamhet» та німецького «ehrenamt». За даними зарубіжних дослідників це поняття має такий переклад, але різне культурно-історичне походження.

Так, у Великобританії та Австралії акцент зроблений на поданні волонтерства як громадського інституту, а в інших країнах – на діяльності та громадській користі від неї. За даними Х. Анхер та Л. Саламон в основі феномену волонтерства лежить значимість волонтерської праці для потреб суспільства [20, 43].

В американській науковій літературі поняття «волонтерська діяльність» визначається як «будь-яка неоплачувана діяльність, яка приносить благо як суспільству в цілому, так і окремим людям зокрема (але не членам сім'ї чи близьким друзям волонтера)» [43].

Дослідники з Великобританії позначають волонтерство як «зобов'язання

витрачати свій час і енергію на благо суспільства, спільноти, благо оточуючих людей, які є їхніми родичами. Волонтерство здійснюється вільно і за власним вибором, без очікування будь-якої матеріальної винагороди за працю» [43].

М. Шераден трактує волонтерство як «послуги, які надаються в організованій формі суттєвої участі та внеску у місцевому, національному або світовому співтоваристві, які визнаються і цінуються суспільством, з мінімальною грошовою компенсацією для учасників» [47].

U. Beugbeder розглядає волонтерство як «безкорисливі, матеріально не винагороджувані послуги, орієнтовані на покращення соціальної ситуації» [81].

Американські вчені з університету імені Д. Хопкінса, які давно займаються дослідженнями волонтерства, визначають його «як комплекс заходів, що реалізований у вільний час від роботи без жодної грошової компенсації ...» [46,79].

Кембриджський словник дає таке визначення «volunteer – «volunteer – a person who does something, especially helping other people, willingly and without being forced or paid to do it» люди, які мислять, особливо, служать іншим людям, willingly and without being forced or paid to do it» (Волонтер – людина, яка робить щось, особливо допомагаючи іншим людям, добровільно і без примусу чи оплати) [46,47,79].

М. Певна у своїй роботі зазначає, що для європейських вчених «волонтерство – це сума дій, які громадяни здійснюють один для одного безоплатно за своєю доброю волею» [59].

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Осіб, які працювали у цій сфері, називали громадськими діячами, альтруїстами, доброчинцями, добровольцями тощо. Настали нові часи і по-іншому стали називати таких людей – волонтери. Разом із відновленням традицій благодійності як невід’ємна її складова в Україні активно розвивається і продовжує розвиватися волонтерський рух. Це благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради

добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом; гуманістична діяльність, яка спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства.

Усім відомі імена Костянтина Островського, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Михайла Грушевського, які не тільки були відомими політичними діячами, але й меценатами і благодійниками. У своїй первинній суті поняття «волонтерство» прийшло до нас разом із категоріями «громадянське суспільство», «демократія», «громадські організації».

Волонтерство – це фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність взагалі, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу.

На сьогоднішній день, зайняття волонтерською діяльністю набуває популярності та є поширеним у багатьох країнах світу, особливо в розвинутих: у Франції до волонтерської діяльності залучено 19,0 % населення, Німеччині – 34,0 %, США – майже 5,0 %, Японії – 26,0 % [63,67].

Для України, як і для всього світу, волонтерство є актуальним і важливим з різних причин. По-перше, як свідчить багаторічний досвід використання праці волонтерів, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства та довкілля, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи про суспільне благо. По-друге, волонтерство приносить у соціальну сферу нові, як правило, творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. Тому саме завдяки йому безвихідні, на перший погляд, ситуації знаходять своє вирішення. По-третє, волонтерство – це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у покращенні якості життя. По-четверте, це механізм, за допомогою якого люди можуть прямо адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

На законодавчому рівні починаючи з 2011 року законодавець закріпив законодавче визначення поняття «волонтерської діяльності» під якою запропоновано розуміти добровільну, безкорисливу, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими

організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Основними законодавчими актами, що регулюють діяльність волонтерського руху в Україні є Закони України «Про волонтерську діяльність», «Про громадські об'єднання» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Таким чином, під час текстологічного аналізу літератури були виявлені, на наш погляд, найбільш суттєві характеристики поняття «волонтерство», які визначатимуть напрямок нашого дослідження:

1) Волонтерство – це насамперед діяльність, а не спільність людей або інше соціальне явище (далі поняття волонтерська діяльність та волонтерство будуть синонімічні) (В. Вашкович, В. Манзюк, В. Рошканюк, M. Salamon, М. Костюченко);

2) Наявність вільної волі та невимушеності при виборі та здійсненні даної діяльності (U. Beugbeder, М. Певна, М. Костюченко, Г. Бодренкова, Є. Лугова, Л. Сікорська);

3) Ця діяльність здійснюється на безоплатній основі (U. Beugbeder, M Salamon, Л. Якобсон, І. Мерсіянова, Г. Бодренкова, Л. Сікорська), але з урахуванням того, що в процесі ведення діяльності її активний учасник може отримувати певну «користь» (суспільне визнання, реалізацію власних потреб, отримання корисних навичок, умінь та досвіду, можливість спілкування у колі однодумців тощо) (Л. Конвісарєва, М. Костюченко, О. Холіна, Л. Абдаліна, J. Wilson);

4) Орієнтованість волонтерської діяльності на потреби широкої громадськості (а не на родичів чи найближче оточення);

5) Усвідомленість суб'єктом своєї діяльності як волонтерської (добровольчої) (Г. Бодренкова, Н. Горлова, Т. Безсонова).

Для цього дослідження будуть використовуватися такі визначення термінів «волонтерство» та «волонтер»: Волонтерство – діяльність на благо широкого загалу, що здійснюється на добровільній та безоплатній основі. Волонтер – людина, яка добровільно та усвідомлено займається суспільно-корисною діяльністю на безоплатній основі.

У рамках соціального волонтерства ми вважаємо за доцільне окремо розглядати педагогічне волонтерство з огляду на його право на самобутнє існування та її специфічні риси [5,6,7]. На основі вивчених матеріалів, можна зробити висновок, що воно є окремим видом волонтерства, що має певні відмінні риси, які й будуть розглянуті надалі.

Проведений текстологічний аналіз дозволив прийняти як робоче визначення: «Педагогічне волонтерство – волонтерська діяльність у рамках якої волонтери вступають у педагогічну взаємодію з представниками підростаючих поколінь».

Метою педагогічної взаємодії, на думку Є. Якимової, є надання допомоги дітям. Ще К. Ушинський визначав мету педагога у тому, «щоб «посприяти» розвитку: сприяти, допомагати, супроводжувати дитину на усіх етапах її розвитку, передавати їй спосіб дії» [45]. Допомога, як зазначає Н. Савкіна, на відміну послуги, має глибинний зв'язок із духовно-моральною категорією блага [49]. Також Р. Васюков вважає, що однією з найважливіших відмінностей допомоги як форми соціальних відносин від інших форм є свобода – базова основа таких відносин [49].

Суб'єктом, який здійснює волонтерську педагогічну допомогу, є волонтер-педагог. У сучасній науці це поняття ще не знайшло широкого поширення, проте ми вважаємо, що настав час для його використання, оскільки у різних галузях волонтерської діяльності спостерігається поява спеціальних термінів, які уточнюють роль волонтера.

Так, наприклад, у медичному напрямі волонтерства законодавчо закріпилося поняття «волонтер-медик».

У зарубіжній англійській практиці є варіанти поняття «Волонтер-педагог» – *educationvolunteer*, *ateachingvolunteer*. Використовуючи методику інтерпретативної теорії перекладу, ми намагаємося дати переклад зарубіжним поняттям [50,59]. Проте слід зазначити, що у зарубіжній традиції поняття *educationvolunteer*, *ateachingvolunteer* найчастіше вживаються, коли мова йде про міжнародне волонтерство (поїздки волонтерів до країн, що розвиваються та

ведення там освітньої діяльності серед дітей).

Враховуючи прийняте нами визначення педагогічного волонтерства та досвід його використання, доречно використовувати таке визначення: Волонтер-педагог – волонтер, який бере участь у педагогічній взаємодії із дітьми.

На наш погляд, слід відрізнити поняття «волонтера-педагога» від «педагога-волонтера». Враховуючи лінгвістичні традиції української мови та можливості інтерпретативного аналізу, у цих поняттях ключовим є слово, що стоїть перед дефісом – тобто, «волонтер», а другорядним – «педагог» (на кшталт військових звань: генерал-полковник, генерал-лейтенант).

Волонтер-педагог – це перш за все волонтер, а потім уже педагог. Педагог волонтер – навпаки, це насамперед професійний педагог, який у вільний час займається волонтерською діяльністю, пов'язаною з його професійною. Поняття «педагог-волонтер» вужче, ніж «волонтер-педагог», і в ньому більший акцент зроблено на професійну діяльність.

Характеризуючи волонтера-педагога, виникає гостра потреба позначити внутрішню характеристику людини, що розкриває суть та образ її волонтерської педагогічної діяльності, те, як вона постає перед дітьми. За своєю суттю педагогічне волонтерство не є статичним явищем з набором певних дій (функцій) у межах певної посади. І в психолого-педагогічній літературі найбільш підходящою характеристикою активності людини, її поведінки є поняття «позиції».

Нам ближча концепція В. Слободчикова, який розглядає позицію в контексті міжособистісних стосунків і дає їй таке визначення: «...найцілісніша характеристика поведінки людини, яка вільно і відповідально визначає свій світогляд, принципи та вчинки у взаєминах з іншими. Позиція – це особистісний спосіб реалізації базових цілей та цінностей людини у соціально-професійному просторі». Вчений розглядає позицію як універсальну характеристику, що одночасно виступає в якості особистісної, професійної та культурно-діяльнісної [61].

Розвиваючи логіку дослідників, ми можемо зробити висновок, що поняття «Педагогічна позиція» виходить за рамки професійної діяльності. Так, В. Слобідчиков пише, що позиція є одночасно і особистісною і культурно-діяльнісною [61] і може використовуватися і по відношенню до педагогічного волонтерства. І більше того, нам здається доречним, запровадити поняття «волонтерська педагогічна позиція» – це характеристика поведінки та спосіб реалізації педагогічних цілей та цінностей людини в умовах волонтерської діяльності.

В. Слобідчиків та Г. Цукерман виділяють чотири базові педагогічні позиції, що постають як повнота розкриття педагогічної діяльності [45]. Дані позиції ми розглядаємо як складові єдиної волонтерської педагогічної позиції. Адаптуючи базові педагогічні позиції щодо умов волонтерської діяльності, ми можемо позначити їх цілі та характеристики, вказати властиву форму взаємодії:

– «Вчитель» (базова мета та характеристика поведінки волонтера: допомога дітям в оволодінні корисними знаннями про світ, культуру, науку, духовні та моральні цінності; форма взаємодії – заняття);

– «Умілець» (базова мета та характеристика поведінки волонтера: допомога дітям в оволодінні корисними життєвими, трудовими та творчими вміннями; форма взаємодії – майстер-клас);

– «Мудрець» (базова мета та характеристика поведінки волонтера: допомога дітям у набутті життєвого, соціокультурного, духовного досвіду; форма взаємодії – захід чи екскурсія);

– «Батько» (базова мета та характеристика поведінки волонтера: передача дітям персонального способу життя та встановлення довірчих особистих взаємин; форма взаємодії – індивідуальна зустріч).

Крім чотирьох педагогічних позицій, що розглядаються, ми вважаємо також необхідним виділити у структурі волонтерської педагогічної позиції інтегральну складову – соціальну роль волонтера-педагога, яка представляє собою певний зразок діяльності.

Резюмуючи попередні результати дослідження ми виділили основні

характеристики цієї ролі: роль приймається на основі вільної волі людини, невимушено; роль реалізується на безоплатній основі; роль орієнтована на потреби широкого загалу; виконання ролі орієнтоване на досягнення педагогічних результатів при взаємодії із дітьми; роль усвідомлюється як така (як роль волонтера-педагога); виконання ролі пов'язане з прийняттям основних принципів, цінностей та вимог педагогічного волонтерства; роль береться у відповідному соціальному інституті (організації); роль реалізується в середовищі соціального оточення, що складається з дітей та (можливо) їхніх батьків, колег-волонтерів, співробітників дитячих установ.

Водночас соціальної ролі волонтера-педагога немає автономно, і в процесі взаємодії з дітьми вона розкривається через реалізацію конкретної педагогічної позиції.

Для розуміння сутності педагогічного волонтерства важливо також позначити його відмінні риси передусім від інших форм волонтерства та соціальних практик, близьких до волонтерства. Це необхідно не тільки для визначення практик, що належать до педагогічного волонтерства, а й концептуальних і методичних положень підготовки, оскільки неправильне розуміння явища може прокласти дорогу до хибних установок самої підготовки. Були вивчені теоретичні роботи та практичні матеріали для виділення відмінних рис педагогічного волонтерства. Як результат проведеної роботи було визначено п'ять найважливіших особливостей.

Однією з перших можна назвати альтруїстичну спрямованість, засновану на співпереживанні до дітей. Помилково вважати будь-яке волонтерство чистим альтруїзмом. Мотиви участі у волонтерській діяльності можуть бути самими різними, серед яких: ідеалістичні (альтруїстичні) мотиви; компенсаторні мотиви; мотиви вигоди; мотиви особистісного зростання (самореалізація та саморозвиток); мотиви розширення соціальних зв'язків [2].

Всі ці мотиви, без сумніву, мають місце і в педагогічному волонтерстві. І одним із ключових висновків дослідників мотивації є те, що волонтери більш задоволені, якщо їхня діяльність відповідає їх мотивам волонтерства, як

показано у дослідженні волонтерів хоспісу [49].

Однак першорядність альтруїстичної мотивації свідчить про пріоритет спрямованості волонтерів на розвиток насамперед дітей у протизаги іншим завданням [38]. Без цього педагогічна сутність (самовіддача) волонтерства зникає, і на перший план виходять такі цілі як придбання волонтерами корисних здібностей, життєвого досвіду, профорієнтації.

Педагогічне волонтерство перетворюється на вигляд соціальної чи педагогічної практики (наприклад, для студентів), зокрема, сервісна освіта (навчання служінню).

Існує і серйозний запит з боку різних спільнот на те, щоб волонтери-педагоги мали альтруїстичну мотивацію. Це можна проілюструвати за допомогою дослідження, проведеного в ізраїльських соціальних центрах для важких підлітків. У дослідженні наводяться дані про те, що підлітки вважають за краще приймати допомогу від волонтерів більше, ніж від професійних працівників, тому що сприймають волонтерів як альтруїстів, людей зацікавлених, а не просто виконуючих свої професійні обов'язки [26].

За вивченими матеріалами ми можемо припустити, що суспільство чекає від волонтерів-педагогів прояви жертовності, вміння поставити інтереси своїх підопічних вище за власні. При цьому доречно запитати: «На чому заснована дана альтруїстична мотивація?». На базі даних психологічного дослідження дійшли висновку, що основа – це емпатія, яка розуміється як «здатність виходити в стан іншої людини, як співпереживання та співчуття».

Аналізуючи прояви емпатії А. Васконселлос робить висновок, що «емпатія як феномен включає: уміння уявити себе на місці іншого, переживання за благополуччя інших, співчутливе ставлення до переживань інших; здатність переживати те, що відчувають інші; здатність швидко помічати переживання людей» [55]. Весь емпатійний процес можна подати у вигляді схеми: співпереживання – співчуття – імпульс до сприяння – справжнє сприяння [56]. У разі аналізу педагогічної взаємодії волонтерів з дітьми, які перебувають у СЖС, ми вважаємо цю схему основою для прояву

альтруїстичної спрямованості у волонтерській діяльності («допомагаючої поведінки») [23].

Підтверджує це твердження і той факт, що близько 90% волонтерів у некомерційних організаціях, які займаються наданням допомоги дітям у СЖС – жінки [23]. А в дослідженні психолога Д. Майерса зазначено, що: «Згідно з опитуваннями, жінки більшою мірою схильні описувати себе як емпатичних, здатних зрозуміти почуття інших, радіти з тими, хто радіє, і плакати з тими, хто плаче» [23].

Однак слід згадувати підхід, згідно з яким участь волонтерів у наданні допомоги на безоплатній основі ґрунтується не так на альтруїстичній мотивації, як на мотивації самореалізації, особистісного зростання та відчуття власної значущості. При цьому з боку вони здаються альтруїстами. J. Wilson у своєму оглядовому дослідженні наводить дані, згідно з якими при ухваленні рішення про волонтерство люди частіше керуються мотивами вигоди та розширення соціальних зв'язків, ніж чистим альтруїзмом [73,74].

Однак у разі педагогічного волонтерства ми наполягаємо на безумовно альтруїстичному розумінні сутності волонтерства та при побудові підготовки спираємося на нього. Також у зв'язку з цим ми оцінюємо (а, по можливості, і популяризуємо) альтруїстичну спрямованість діяльності волонтерів [16,17], визнаючи при цьому, що крім чистого альтруїзму, волонтерство може бути обумовлено низкою інших причин і спрямовано на вирішення завдань зростання, розвитку особистості волонтера тощо.

Педагогічне волонтерство відрізняється від інших видів волонтерства націленістю на досягнення педагогічних цілей і завдань. Цілями педагогічного волонтерства може бути: соціалізація підопічних; розвиток особистісних, духовних та моральних якостей підопічних; покращення емоційного, психологічного, психічного стану дітей; знайомство зі здобутками культури, корисними знаннями, вміннями, навичками.

Необхідно наголосити, що педагогічне волонтерство має свою нішу, відмінну від професійної діяльності педагогів. Волонтери педагоги не ставлять

за мету конкуренцію з педагогами-професіоналами, але прагнуть заповнити існуючі недоліки в галузі навчання та виховання дітей. Варто відзначити, що часто волонтери, на відміну від професійних педагогів, які мають широке коло завдань, можуть сфокусуватися на одному напрямку взаємодії з дітьми (наприклад, виконання домашнього завдання з дитиною, спортивні ігри тощо), повністю «віддатися йому», приносячи нові ідеї та способи організації взаємодії.

Оцінити результати педагогічного волонтерства не завжди легко. Назараз існують дослідження, в яких надано спроби відобразити зміни, що відбуваються в дітях після їх взаємодії з волонтерами. Нещодавно «Public Privateventures, опублікувала результати діяльності міжнародної волонтерської програми «Старші брати старші сестри». Згідно з дослідженнями, після взаємодії з волонтерами у дітей, покращилися показники емоційного стану, знизився рівень агресії, підвищилася успішність. Також у дослідженні наголошено на зменшенні ймовірності прийому психоактивних речовин. Завдяки програмам наставництва в школі у дітей підвищується успішність, знижується рівень агресії та відхилень у поведінці, покращуються відносини з однокласниками.

Результативність допомоги волонтерів видно із зарубіжних досліджень, проведених серед дітей, які навчаються читати. Дані дослідження показують, що волонтери дуже успішно (навіть краще батьків) справляються із завданням розвитку читацьких навичок у дітей [15].

Також потрібна спеціальна підготовка волонтерів. Для реалізації цілей педагогічного волонтерства необхідна спеціальна підготовка волонтерів, у ході якої необхідно не тільки навчити їх взаємодії з дітьми, а й підготувати їх до прийняття установок та цінностей педагогічного волонтерства. Під підготовкою в нашому дослідженні розумітимемо весь комплекс заходів, спрямованих на забезпечення готовності до педагогічної взаємодії із дітьми.

Під час аналізу інформаційних ресурсів великих волонтерських організацій, які займаються наданням допомоги дітям, таких як «Старші брати

старші сестри» (СБСС), встановлено, що в них передбачена обов'язкова підготовка нових волонтерів. У СБСС існує практика за якою волонтер-наставник має пройти обов'язковий курс підготовки, перш ніж він отримає право займатися діяльністю [3,4].

Підготовка нових волонтерів передбачена і у багатьох великих зарубіжних організаціях, які займаються педагогічною допомогою дітям. Волонтерський центр «MENTOR» (США) обґрунтовує важливість навчання для результативної діяльності волонтерів, пропонуючи всім новим волонтерам взяти участь у підготовці. Основні теми програми: вимоги до волонтерів; цілі та очікування; ініціювання, розвиток та закриття відносин; етика та безпека; обов'язки наставника. Зарубіжні дослідження показують, що відсутність задоволення у волонтерів пов'язана з недостатніми навчанням та підготовкою.

Таким чином, можна дійти висновку, що спеціальна підготовка – це важлива складова педагогічного волонтерства, що забезпечує результативність програм взаємодії.

Наступна особливість – регулярність ведення діяльності. Педагогічне волонтерство націлене на довгострокову та регулярну роботу, неможливо говорити про отримання швидких та явних результатів, враховуючи його специфіку. Воно вимагає від волонтерів великої самовіддачі та регулярності участі. За своїм типом педагогічне волонтерство можна зарахувати до процесного (програмного) виду волонтерства, яке, на відміну від акцій та проектів, вимагає постійного та регулярного відвідування підопічних.

Волонтер, який вирішив взяти участь у педагогічній взаємодії повинен прийняти установку, що мета його приходу до дітей – надання позитивного впливу на їх особистісне становлення. Також важливо підкреслити, що, на відміну від інших видів соціальної допомоги людям, взаємодія з дітьми передбачає регулярне спілкування. Тільки в цьому випадку можна говорити про появу стійких та стабільних результатів. Діти живуть моментом, для них перерва у спілкуванні може сприйматися навіть як зрада. Тому вкрай небажано ставитися легковажно до частоти відвідування установ, особливо коли у дітей

сформовано певну прихильність до волонтерів, і коли вони стають «значним дорослим» у життя дитини.

У багатьох відомих волонтерських організаціях із практиками наставництва, встановлено мінімально можливий термін участі волонтерів у програмі – 1 рік (СБСС тощо).

Відсутність можливості підтримувати дітей у довгостроковій перспективі є причиною відмови волонтеру брати участь у програмах наставництва в організації «Старші брати старші сестри». Така суворість до волонтерів пояснюється тим, що необхідно «не підвести дитину», «зануритися в діяльність», «не дати їй втратити надію». Практика показує, що самі діти прив'язуються до волонтерів, дорожать усталеними відносинами, і більшою мірою це характерно для дітей-сиріт, дітей, які опинилися в СЖС.

Багато вітчизняних волонтерських організацій, головним чином, чекають від волонтера надійності та сталості [4, 19]. Тому що «разове волонтерство», «волонтерство з вулиці», коли у волонтерській роботі беруть участь випадкові люди на короткостроковій перспективі, здатні дискредитувати не лише педагогічний напрямок волонтерства, а й будь-яке інше [20]. Для цього волонтери-педагоги мають розвивати у собі особливо важливу якість – відповідальність.

П'ятою особливістю є використання педагогічних дій. Поняття «педагогічні дії» зазвичай використовується як характеристики дій педагога щодо вирішення завдань розвитку особистості дитини при використанні педагогічних методів, форм та засобів. Використання педагогічних дій є невід'ємною характеристикою педагогічного волонтерства, а їх застосування сприяє досягненню педагогічних результатів [20, 22]. Н. Нікітіна зазначає, що коли дії вишикуються в струнку систему, тоді вони оформлюються в педагогічні технології.

Соціально-педагогічні технології (а саме вони найчастіше вживаються у педагогічній волонтерській діяльності), як правило, спрямовані на соціальний розвиток особистості, допомогу та підтримку дітям у СЖС, попередження та

профілактику девіантної поведінки [23]. Вони являють собою доступні для волонтерів алгоритми взаємодії з дітьми та донесення змісту, визначеного цілями волонтерської діяльності [23].

Педагогічно-апробовані дії повинні мати ознаки системності, концептуальності, керованості та виробництва в нових умовах. З метою досягнення педагогічного результату неможливо спрогнозувати стовідсоткової ефективності дій, так як існує величезна кількість факторів, що впливають на розвиток людини. Крім того алгоритми вибудовування дій у технологічному ланцюжку можуть сильно змінюватись, виходячи з конкретної ситуації. У педагогічній сфері не може існувати твердої детермінації, універсальних інструкцій [39].

У свою чергу, необхідно виділити низку аспектів, що характеризують застосування волонтерами педагогічно-апробованих дій. По-перше, волонтери, не будучи професійними педагогами, самостійно не можуть забезпечити виконання всіх дій технологічного ланцюжка, особливо це стосується аналізу умов, прогнозування та оцінки результату визначення стандарту взаємодії [44].

По-друге, на дії волонтерів значно впливають їх особистісні якості. Волонтер – не професіонал, перед яким поставлено професійні педагогічні завдання. Він вирішує зовсім інші завдання, і його вплив на дітей багато в чому зумовлений особистісною сферою. Як правило, діти чекають від нього іншого, ніж чекають від вихователя та вчителя, а саме: тепла, турботи, ласки та особистої участі в їхньому житті. Як зазначають у благодійних організаціях, волонтер не може замінити професіонала та стати для дитини вихователем, батьком або медпрацівником, але його допомога сприяє особистісному розвитку та подоланню життєвих труднощів.

По-третє, навчання волонтерів педагогічним діям відбувається в рамках спеціальної підготовки [39, 46, 55, 56]. Ця підготовка виражається не тільки в навчанні алгоритмів провадження діяльності, а й у ефективних педагогічних діях під час реалізації цих алгоритмів [55].

Слід зазначити, що самі дії волонтерів неможливо уявити як певний

«вплив» на дітей – доречніше їх розглядати в рамках співробітництва у справі особистісного становлення [60, 61, 64].

Аналізуючи педагогічно-апробовані дії волонтерів, ми дійшли висновку, що їх застосування можливе у чотирьох основних формах взаємодії з дітьми, а саме: заняття (форма взаємодії, в якій розкривається певна тема та відбувається засвоєння дітьми знань про тему та первинних умінь); захід або екскурсія (форми взаємодії, в яких відбувається передача та засвоєння певного соціокультурного досвіду, ознайомлення з певними явищами із життя); майстер-клас (форма взаємодії, в якій відбувається навчання практичним, трудовим та творчим вмінням, навичкам); індивідуальна зустріч (форма взаємодії, в якій відбувається передача та засвоєння особистісного способу буття, встановлюються та розвиваються особистісні взаємини). Дані форми взаємодії добре співвідносяться з педагогічними позиціями, де може виступати волонтер. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що волонтерство є соціокультурним феноменом, в основі якого – діяльність, націлена на надання безоплатної та добровільної допомоги. Педагогічне волонтерство – це напрямок волонтерства, в корені якого лежить взаємодія з дітьми задля досягнення цілей особистісного становлення та розвитку дітей.

У ході аналізу понять «волонтерство» та «педагогічне волонтерство» були уточнені їх визначення та сутнісні характеристики в умовах сучасних соціокультурних реалій. За допомогою інтерпретативного аналізу були показані можливості та перспективи використання поняття «волонтер-педагог» у термінологічному апараті науки. Були дані характеристики педагогічних позицій та соціальної ролі волонтера-педагога, які є складовою єдиної волонтерської педагогічної позиції, як показники поведінки та способу реалізації цілей та цінностей людини.

Також були визначені відмінні риси, які можна використовувати з метою моделювання системи формування готовності волонтерів до педагогічній взаємодії.

1.2. Характеристика ситуацій взаємодії волонтерів та дітей, які опинилися у складній життєвій ситуації

Незважаючи на те, що реалізація моделі педагогічного волонтерства можлива і в загальноосвітніх школах, і в дитячих громадських об'єднаннях, і в роботі зі студентами, але все ж таки основні представники молодих поколінь, з якими спілкуються волонтери – діти, які перебувають у СЖС. Певною мірою це обумовлено самою суттю волонтерства – прийти на допомогу тим, кому вона потрібна. Завданням даного параграфу є дати оцінку та охарактеризувати взаємодію волонтерів та дітей у СЖС, що відбувається у рамках педагогічного волонтерства.

Використання поняття «взаємодія», обумовлене тим, що на відміну від «впливу», що має авторитарний характер (наприклад, «адміністрація впливає на персонал, а дорослі на дітей» [70]), взаємодія передбачає свободу вибору та невимушеність, взаємообмін цінностями та особистісними смислами. До того ж суттєвий вплив на результати здійснення педагогічного волонтерства надає не лише те, як діє волонтер, а й те, як діє дитина.

Поняття «педагогічна взаємодія» проаналізовано у працях українських та зарубіжних учених: М. Вебером, Г. Зіммелем, Т. Парсонсом, І. Гофманом, Ч. Кулі, Дж. Мідом, Г. Блумером, Дж. Хомансом, П. Сорокіним, Т. Шибутані, Г. Андрєєвой, В. Загвязинським, М. Мнацаканяном, А. Ефендієвим, Г. Никіфоровим та іншими.

Педагогічна взаємодія може бути сприйнята як особлива майстерність; форма зв'язку між її учасниками [35]. Найближче нам трактування А. Іванової, в якому педагогічна взаємодія є особливою формою зв'язку між учасниками процесу творення [35]. Запропонований напрямок йде в руслі загальноприйнятого трактування педагогічної взаємодії, як «особистісного контакту вихователя та вихованця(ів)» [35]. Це розуміння «взаємодії» дуже вдало підходить до педагогічної волонтерської діяльності. Так, ми приходимо до визначення, що взаємодія є цілісною характеристикою дій волонтера та

дитини в системі їх особистісних взаємовідносин та зв'язків. У цьому ракурсі волонтерська педагогічна допомога є складовою взаємодії, що характеризує педагогічні дії самого волонтера у цій системі. Друга складова у системі взаємодії – дії дітей. На сьогоднішній день склалося розуміння концептів «складна життєва ситуація» та «діти, які перебувають у СЖС».

Було проведено численні дослідження СЖС щодо виявлення психологічних особливостей (А. Анцупов, Л. Анциферова, Є. Бітюцька, Ф. Василюк, Т. Титаренко); окремих її аспектів та психологічних особливостей копінгстратегій їх подолання (В. Барцалкіна, Л. Волкова, І. Кулагіна, П. Вілліамс, Д. Вібе, Т. Сміт); психологічної ролі складних життєвих ситуацій у розвитку життєстійкості (Є. Баукіна, П. Бланей, Р. Ганеллен); сенсу життя та акме (В. Чудновський, А. Реан); їхнього зв'язку з проблемою життєстійкості (Д. Леонтьєв, Т. Рогерс); особистісно-ситуаційної взаємодії (Я. Аминєєва, Є. Коржова, С. Кобаса), саморозвитку особистості (Н. Володарська, Л. Куликов), саморегуляції її активності (А. Лібіна, Н. Чепелева, В. Моросанова). Значного поширення набули роботи дослідників щодо функціонування особистості в складних життєвих ситуаціях (Л. Сердюк, О. Купрєєва, Л. Александрова, А. Ленгле, А. Махнач) та особливостей формування життєстійкості (Г. Мосс, Р. Делахайй, А. Гаїллард). Однак, незважаючи на ці численні різноманітні досліджень, багато питань залишаються недостатньо вивченими, зокрема важливого значення набуває виявлення факторів, які активують внутрішні ресурси особистості у складних життєвих ситуаціях, сприяють подоланню негативних наслідків впливу зовнішнього середовища та забезпечують ефективну самореалізацію.

Складна життєва ситуація (СЖС) – це ситуація, яку суб'єкт переживає як перешкоду до реалізації та досягнення своїх цілей, і в той же час, це ситуація, яка містить для нього прихований ресурс та потенціал, що дозволяє їх реалізувати. Більшість досліджень визначають це поняття в тому ж руслі, але роблячи акценти на різні боки питання [23]. Для цілей нашого дослідження, нас цікавить розуміння СЖС з об'єктивного боку, з меншим акцентом на внутрішні

переживання людини та її особистого сприйняття цієї ситуації. Традиційно виділяють такі категорії дітей, які опинилися в СЖС [23]:

- діти, що залишилися без піклування батьків;
- діти інваліди; діти з обмеженими можливостями здоров'я;
- діти – жертви озброєних та міжнаціональних конфліктів, екологічних та техногенних катастроф, стихійних лих;
- діти із сімей біженців та вимушених переселенців;
- діти, які опинилися в екстремальних умовах;
- діти – жертви насильства; діти, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі у виховних колоніях;
- діти, які перебувають в освітніх організаціях для учнів з девіантною (суспільно небезпечною) поведінкою, що потребують особливих умов виховання, навчання та що потребують спеціального педагогічного підходу (спеціальних освітніх закладів відкритого та закритого типу);
- діти, які проживають у незаможних сім'ях;
- діти з відхиленнями у поведінці;
- діти, життєдіяльність яких об'єктивно порушено внаслідок обставин і які не можуть подолати дані обставини самотійно або за допомогою сім'ї.

Наявність стількох категорій дітей робить необхідним звузити це коло, навівши цей список до найбільш типових станів дітей, які мають подібні об'єктивні умови життєдіяльності. У результаті цього аналізу, залишилося чотири категорії дітей, з якими можуть зустрічатися волонтери у процесі своєї діяльності, а саме:

- діти-сироти та діти, що залишилися без піклування батьків, які проживають у сирітських установах;
- діти з обмеженими можливостями здоров'я, які перебувають на вихованні у сім'ях та у державних установах;
- діти, які тимчасово перебувають у притулках, центрах допомоги сім'ї та дітям, реабілітаційних центрах, на особливому контролі та у спеціалізованих виховних установах;

- діти, які перебувають на лікуванні у медичних закладах.

Виходячи із ситуацій взаємодії, ми виділятимемо ті характеристики дітей, які відіграють визначальну роль у прогнозуванні результативності взаємодії. За допомогою цієї установки ми з одного боку значно скорочуємо обсяг дослідження, а з іншого – визначаємо ту сферу проблеми, яка ще не набула належної уваги в науці, але є дуже важливою для досягнення цілей дослідження.

Процес педагогічної взаємодії волонтерів із дітьми, які перебувають у СЖС, має ряд специфічних особливостей, серед яких: добровільність та невимушеність взаємодії; періодично-обмежений час взаємодії; відсутність установки на досягнення професійних цілей (педагогічних, психологічних, медичних тощо) при особистісній орієнтації волонтерів на потреби конкретних дітей та педагогічні цілі волонтерської організації; входження у педагогічну взаємодію у певних позиціях, ролях та реалізація певних форм взаємодії; ситуаційний та часто ситуативний характер взаємодії.

Також мають місце особливості характерні для міжособистісної взаємодії: «наявність мети, рефлексивна багатозначність – залежність сприйняття взаємодії від умов та оцінок її учасників, доступність для спостереження з боку та реєстрації іншими людьми» [14].

Не всяку взаємодію волонтерів з дітьми можна назвати педагогічною. Наприклад, непедагогічною можна назвати взаємодію, в якій дитина виступає як благоотримувач (подарунки, розважальні поїздки від малознайомих волонтерів), а також приятельське спілкування (коли волонтер відмовляється від ролі «дорослого» і стає на позицію дитині «приятеля», не переслідуючи при цьому педагогічних цілей). При педагогічній взаємодії, існують орієнтири на досягнення мети особистісного розвитку дітей та використовуються педагогічні дії. При цьому ситуативний характер взаємодії трансформується у ситуаційно-педагогічний. При цій трансформації характер взаємодії набуває педагогічної спрямованості.

Проблему взаємодії волонтерів та дітей доцільно розглядати з позицій

ситуаційного підходу, оскільки він є досить універсальним для характеристики різноманіття видів взаємодії та умов, у яких доводиться діяти волонтерам. Центральним для цього підходу є поняття «ситуації». У загальному розумінні «ситуація (від латів. *situatio* - положення) – це поєднання умов та обставин, що створюють певну обстановку та становище [1,7]. У педагогіці ситуаційний підхід (далі – СП) застосовується з 70-80-х років ХХ ст. СП добре підходить для характеристики взаємодії спільнот волонтерів та дітей. У той же час, при цій взаємодії складається нова педагогічно спрямована система. Цінність СП також полягає в тому, що за його допомогою можна врахувати особистісно-орієнтований характер взаємодії між волонтером та дитиною. Ще К. Ушинський писав, що «тільки особистість може діяти на розвиток та визначення особистості, лише характером можна утворити характер» [5].

Дуже важливо виробити розуміння ситуації педогогічного взаємодії волонтерів та дітей. Н. Солодухо пише: «Ситуація є поєднання деякої сукупності елементів (умов, обставин, положень, станів тощо), які зумовлюють динаміку як самих цих елементів, що утворюють ситуацію, так і тих об'єктів, які занурені в цю ситуацію» [45].

У контексті педагогічної взаємодії ми розуміємо ситуацію «як сукупність параметрів, що зумовлюють динаміку розвитку взаємодії та суб'єктів, які беруть участь у ній». У даному визначенні зроблено більший акцент на суб'єктному характері взаємодії. У рамках даної орієнтації важливий розвиток не самих параметрів ситуації (це поняття використано як синонім «елементів»), а особистісний розвиток суб'єктів взаємодії.

Суб'єктами в даному визначенні виступають дорослий (волонтер) та дитина (підопічна) – мислячі та діючі індивіди. Їхня взаємодія утворює структурний «каркас» ситуації. У нашому дослідженні ми стоїмо на позиціях неklasичної орієнтації у дослідженні ситуації [55,60]. Ми представляємо людину як суб'єкта, що відчуває, переживає, здатного до розуміння «іншого». І фундаментальною мотиваційною силою цих суб'єктів є прагнення сенсу [65]. Для дітей сенс – у самому процесі та результати взаємодії. Для волонтера сенс

полягає в реалізації соціальної ролі волонтера-педагога та певної педагогічної позиції, завдяки чому відбувається надання дієвої допомоги дітям та досягнення результатів. Але при цьому ми не розглядаємо ситуацію взаємодії волонтерів та дітей як мету, проблему чи засоби виховання [65]. У нашому ж випадку ситуація – це зустріч волонтера і дитини, що унікально склалася, яка несе у собі педагогічний зміст. Ця зустріч не носить штучний характер. За всієї унікальності цієї зустрічі, безумовно, можна виділити її типові параметри та спрогнозувати можливі результати її фіналу. На наш погляд, найбільший вплив на результат розвитку ситуації взаємодії надають педагогічна позиція волонтера та позиція дитини, будучи основним фактором розвитку ситуації, що сприяє досягненню результатів цієї взаємодії. Волонтери, вступаючи у взаємодію з дітьми (дитиною), стають однією з чотирьох педагогічних позицій. При цьому і діти займають певні позиції, які можна позначити як: «Учень», «Син/дочка», «Підмайстер», «Послушник» [62,64].

Таким чином, педагогічну взаємодію волонтерів та дітей можна представити у вигляді: «Учитель» – «Учень»; «Батько» – «Дитина»; «Умілець» – «Підмайстер»; «Мудрець» – «Послушник». Безумовно, ці позиції є ситуаційними, і за один день волонтер та дитина можуть неодноразово змінити їх. Це зумовлює використання аналізу характеристик можливих особливостей поведінки дітей та дій волонтерів. Для цілей аналізу зручно уявити ситуацію у вигляді структури, що складається з окремих елементів. Ці елементи можуть носити об'єктивний або суб'єктивний характер. Зазвичай така структура включає дійових осіб ситуації, їх діяльність, просторові та часові характеристики [64].

Застосовуючи універсальні параметри ситуації, виділені М. Аргайлом (з поділом параметрів «фізичне оточення» на «оточення» і «фізичне середовище», а також «труднощі та навички взаємодії» на «труднощі» та «навички взаємодії»), ми можемо охарактеризувати кожен позицію дитини, яку він займає під час педагогічної взаємодії з волонтером.

1.2.1. Волонтери та діти-сироти

Взаємодія волонтерів та дітей-сиріт має досить давню історію. Як було зазначено у попередньому параграфі, волонтерство у дитячих будинках дуже популярно і на нього орієнтовано безліч організацій. На сьогоднішній день є ряд факторів, який істотно впливає на взаємодію волонтерів та дітей-сиріт. По-перше, у Україні скорочується кількість дітей-сиріт, які перебувають на вихованні до державних установ. Дослідження показують, що державні установи не повністю справляються з підготовкою дітей-сиріт до самостійного та плідного життя, а волонтерство може бути одним із ресурсів, що допомагає подолати цю проблему.

Цілі. Правила. Ролі. При організації взаємодії з дітьми у сирітських установах на перший план виходять цільові орієнтири. Цільові орієнтири волонтера часто залежать від завдань некомерційної організації (у якій він складається), а також від власного бажання. Якщо у волонтера є гнучкість у визначенні цих цілей, це позитивно позначається на стабільності та продуктивності його діяльності.

Проведене нами дослідження показує, що 67% всіх дітей у сирітських установах готові і хочуть взаємодіяти з волонтерами, відсоток байдужих приблизно дорівнює 23%, а небажаних – 10%

Волонтери, на відміну від співробітників, можуть допомогти дітям освоїти досвід, який часто неможливо передати у межах професійної діяльності. Так, «Вчитель» може організувати захоплюючі духовно-просвітницькі заняття, на яких можна обговорити з вихованцями актуальні життєві теми. «Умілець» може зацікавити старших вихованців творчістю та працею, допомогти їм освоїти якусь діяльність (наприклад, столярне, швейна майстерність, фотографія, мистецтво та ін.). Навчання якоюсь корисною навичкою можна поєднати і з духовно-моральним вихованням (наприклад, при зайнятті живописом, церковним співом та ін.). Для сиріт важливим буде і навчанням практичним навичкам: як сходити до магазину, як зробити ремонт,

як заплатити за рахунками, як облаштувати побут.

«Мудрець», використовуючи свій досвід, може організувати поїздку, познайомити хлопців із видатною людиною. Також «Мудрець» може стати наставником, ділячись життєвим досвідом, здійснюючи допомогу в особистісному становленні. Технологія наставництва добре зарекомендувала себе під час взаємодії з дітьми-сиротами.

Необхідно вказати, що ступінь актуальності прийняття тієї чи іншої позиції сильно залежить від бажання дітей. Найбільш затребуваним для дітей є позиція «Батько», оскільки більшість дітей хочуть отримати персоніфіковану увагу, ласку, турботу. Далі можна відзначити позиції «Мудрець», «Умілець» (багато дітей хочуть взяти участь в організованих волонтерами заходах та ознайомитися з новим досвідом, освоїти новий вид діяльності). Менш привабливо для дітей є взаємодія з волонтером у позиції «Вчитель», але також можна відзначити, що половина всіх дітей хочуть брати участь у заняттях. Волонтерам слід пам'ятати про міжособистісні кордони і про те, що майже кожна дитина мріє знайти сім'ю (у ряді випадків діти можуть чекати цього і від волонтера (див. Додаток 1), і якщо волонтер не готовий стати прийомним батьком, він повинен дотримуватися дистанції. Однак і інші позиції мають вагомий потенціал при їх грамотному використанні, так як у сиріт досить мало джерел для формування соціального досвіду. Якщо діти з сімей отримують його через взаємодію з батьками та іншими членами сім'ї, то сироти цього позбавлені. Іноді дається взнаки і те, що діти живуть в установі, і звикли щось робити за вказівкою співробітників (характерно для 50% випадків), але все ж таки в більшості випадків хлопці керуються власним бажанням. Найімовірніше, саме можливість отримати увагу, піклування, підтримку з боку волонтера є головним мотивуючим фактором для дітей. Дитині в сирітській установі, позбавленій особистого простору та свободи, подобається «індивідуальний волонтер що прийшов саме до неї. Слід пам'ятати, що крім продуктивних мотивів дитини до участі у взаємодії, є і контрпродуктивні – одержання виключно матеріальних цінностей, розваг (див. Додаток 1).

Іноді у взаємодії з волонтерами можуть брати участь та індіферентні до спілкування діти, які прийшли за звичкою, бо «так треба» (це не відноситься до виду взаємодії - «Батько-син/дочка») (Додаток 1). Індиферентність неминуче скорочується. Серед них з'являються діти, які переймаються взаємодією, хочуть отримувати нові знання, освоювати майстерність, сприймати життєвий та духовний досвід.

Набір елементарних дій. Послідовність взаємодії. Поняття та когнітивні особливості.

При всьому різноманітті дій, доступних у ситуації взаємодії для зазначеної вікової категорії дітей, спілкування зустрічається найбільше. Волонтери розповідають, діляться враженнями, дають вказівки, самі запитують дітей. Крім спілкування, безумовно, важливим є організація спільної діяльності. Це багато в чому є провідником для встановлення міжособистісних відносин. Для «Вчителя» – це інтерактивні форми проведення занять (ігри, завдання), «Батька» – спільне проведення часу (походи в кіно, боулінг, відпочинок на природі), «Мудреця» – діяльність під час заходів та поїздок; для «Умільця» – творчі та трудові заняття, майстер класи. У половині випадків дітям подобається щось обговорювати на заняттях, майже завжди – щось майструвати та їздити з волонтерами у поїздки. Індивідуальна взаємодія знаходить завжди відгук (див. Додаток 1). При постійному відвідуванні, у дітей, як правило, з'являється живий інтерес до того, що хоче донести до них волонтер, аніж поділитися (див. Додаток 1).

Зазвичай координатори волонтерської групи заздалегідь домовляються з адміністрацією та вихователями установи про проведення зустрічей та їх тематику. Далі формується група волонтерів, які поїдуть на цю зустріч. По приїзду відбувається організація самої зустрічі – запрошуються діти, готується необхідне обладнання, робочий простір. Подальший хід зустрічі залежить від тематики.

Якщо волонтерів кілька, один виступає в ролі ведучого, решта – помічники. Ведучий (як правило, це людина в позиції «Мудрець») слідкує за

загальним ходом зустрічі, а помічники можуть забезпечувати індивідуальне спілкування. Спочатку такі зустрічі складно продумати досконально, але в майбутньому за наявності програми занять, вони набувають упорядкованості.

Багато в чому саме програма визначає педагогічну сутність взаємодії (це може бути розширення кругозору, заняття з окремих шкільних предметів, духовно-просвітницька діяльність, профорієнтація, праця тощо) Наприкінці зустрічей досвідчені волонтери рекомендують проводити рефлексію, дізнаватися про враження дітей.

Дії дітей на зустрічах з волонтером дуже сильно залежать від їх особистісних особливостей та мотивації. Зустрічається той, хто не бажає брати участь, демонструє зухвалу поведінку, є також зовсім байдужі. Дітям часто цікаво дізнатися про волонтерів, навіщо вони приходять, і на що спрямована їхня діяльність.

Важливим елементом зустрічі є неформальне спілкування, яке, якщо дозволяють обставини, проходить під час чаювання. Дітям-сиротам, часто позбавленим такого невимушеного спілкування з дорослими дуже подобається такий формат.

Фізичне середовище. Фізичне оточення. Найчастіше волонтер починає свою діяльність у сирітській установі, яка є місцем постійного проживання дитини. Згідно з діючим законодавством установи для дітей сиріт повинні бути організовані за новим (сімейним) типом, у яких мають бути створені умови для соціалізації [28,31]. Для установ старого типу характерні групи коридорного типу із кімнатами по 5-6 дітей, загальні санвузли на поверх, відсутність кухні, об'єднана ігрова та передпокій, загальний для всього дитячого будинку роздягальня, загальна їдальня. Діти в таких умовах стають «одержувачами послуг», їхня основна функція – дотримання режиму (вчасно піти на обід, здати речі в прання, записатися на відвідування душа). Як зазначено у роботах дослідників, такі умови формують утриманство, невміння організувати свій побут, інфантилізм [34].

Для установ нового типу характерні блоки квартирної типу з окремими

кімнатами для 2-4 осіб, наявність окремої ігрової, власні санвузли, кухня та передпокій на групу. В установах нового типу створено найкращі умови для індивідуального розвитку дитини. Також необхідно відзначити, що в установах нового типу доступніше індивідуальна взаємодія волонтерів та дітей, тоді як у закладах старого типу – групова.

При взаємодії волонтера та дітей поруч можуть перебувати співробітники установ головним чином вихователі, які можуть впливати на характер взаємодії. Вихователі сирітських установ найчастіше відчують великі труднощі, часто схильні до вигорання. Для «Вчителя» провідним стає педагогічне спілкування, у якому він прагне донести до дітей потрібні знання, уявлення, обговорити якусь тему. Мова «Умільця» предметніша, спрямована на освоєння якоїсь техніки. «Батько» та «Мудрець» спілкуються на життєві теми, хоч і цілі різні. «Мудрець» намагається розкрити досвід, навчити дітей-сиріт як чинити в тій чи іншій ситуації, а «Батько» акцентує увагу на людських почуттях, переживаннях, думках і бажаннях. Це дуже важливо, в умовах установи та порушення прихильності, коли дитина часто не може розуміти почуття і переживання іншого [14]. Загалом, волонтерам слід використовувати максимально зрозумілу і доступну мову спілкування, уникаючи складних конструкцій, посилань до незнайомого для дітей досвіду (історичного, літературного, наукового тощо).

Проблеми взаємодії. Навички подолання. Серед основних труднощів для волонтерів є часте незнання ними основних особливостей дітей-сиріт (фізичних, психологічних, соціальних, особистісних). Іноді трапляється відсутність розуміння, як взаємодіяти з дітьми (див.Додаток 1).

Більше рідкісні випадки використання непривабливих форм взаємодії. Для позиції «Вчитель» проблеми подолання ситуацій, у яких дитина відмовляється взаємодіяти чи виявляє незацікавленість, вирішуються за допомогою інтерактивних форм занять, використання ігор [14]. Дуже важливим виявляється і особистий приклад волонтера на протипагу повчальним бесідам [40, 41]. Важливою практичною порадою є підготовка різних варіантів

взаємодії з дітьми на занятті, наявність «запасного сценарію». Досвідчені волонтери також радять під час занять з дітьми згладжувати моменти змагання (наприклад, іграх), не виділяти «улюбленців», вчасно «охолоджувати» атмосферу. Наприкінці зустрічей із волонтерами важливо проводити рефлексію.

Варто відзначити деякі труднощі, які походять від дітей. Діти сироти менше схильні до спілкування, ніж діти із сімей (близько 68%, порівняно з дітьми із сімей – 85%). Однією з труднощів може бути низька самооцінка дітей-сиріт, невпевненість, нездатність вибудовувати стосунки. Подоланню цього може сприяти повага до особи дитини, яка народжує довіру та підвищує впевненість дитини в собі. Ще одним важливим принципом є довіра на уроці, надання права на самостійність, вчинення помилок (не більше розумного). Велику проблему для волонтерів становить націленість дітей на розваги, яка часто з'являється в умовах життя за державний рахунок і пильну увагу до сирітських установ різних спонсорів, благодійників. Дитина не хоче докладати зусиль (які необхідні для саморозвитку), воліючи приймати від волонтера тільки ті блага, пов'язані зі сферою задоволення. Волонтеру не слід потурати всім бажанням підопічного, який може «тиснути на жалість», але діяти, виходячи з життєвих завдань, поставлених перед дитиною, а не заради миттєвих вигод та капризів.

Однією з труднощів можна відзначити слабкий рівень освіти дітей, який не дозволяє повною мірою використовувати педагогічний потенціал волонтерів. У разі труднощів можна назвати й такі способи їх подолання (часто чи практично завжди): піти на компроміс чи угоду з дитиною, змінити форми та способи взаємодії, ще раз пояснити (показати, продемонструвати), що і як потрібно зробити, вступити до діалогу з вихованцем (прояснити ситуацію, з'ясувати причини труднощів), перевести проблемну ситуацію в інше русло (змінити тему, намагатися уникати цих труднощів надалі) (див. Додаток 1).

Не завжди виявляється корисним і правильним поступитися вимогам і бажанням дітей, виявити наполегливість (залишитися твердим у своїй позиції,

виявити строгість, переконати дитину) (див. Додаток 1). Універсальним методом подолання труднощів ми вважаємо особисту зацікавленість волонтера у долі дитини та у проведеній діяльності, а також використання при взаємодії духовно-моральних якостей (любов, милосердя, співчуття) (див. Додаток 1). Це здатне зацікавити дитину, привернути її до себе. Спрямованість волонтера на дитину (альтруїзм) породжує бажання у відповідь «не розчарувати старшого друга».

1.2.2. Волонтери та діти, які тимчасово перебувають у притулках, центрах допомоги сім'ї та дітям, виховно-виправних установах

Взаємодія волонтерів з дітьми з цієї категорії неоднозначне питання, яке потребує низки пояснень. Однією з найважливіших особливостей взаємодії є той фактор, що діти знаходяться в нестійкому становищі щодо свого життя. Іноді це становище може бути викликане сімейним неблагополуччям, порушенням зв'язків із кровною родиною. Ступінь віддалення від сім'ї може бути різною, можливо, видалення носить лише зовнішній характер, наприклад, коли дитина потрапляє у лікарню, але при цьому батьки не залишають його, постійно відвідуючи та надаючи необхідну допомогу та підтримку. Але найчастіше при попаданні дітей у притулки обривається і внутрішній зв'язок із рідною родиною. На наш погляд, це куди більш травмуючий фактор для душевного здоров'я дитини, ніж перенесення навіть тяжкої хвороби. Причини такого розриву часто пов'язані з асоціальним способом життя сім'ї, пияцтвом та наркоманією, відсутністю турботи про дітей, неблагополучним матеріальним становищем, жорстоким поводженням з дітьми [16, 20]. Незважаючи на це, майже завжди такі діти асоціюють своє щасливе життя із присутністю рядом членів своєї сім'ї, благополучними відносинами з ними [20].

Сьогодні в Україні намітилися реформи у соціальній сфері. Як показують дослідження, все більше уваги приділяється рішенню соціальних проблем дітей

без відриву від їхньої кровної сім'ї в тих випадках, коли це можливо і не завдає більшої шкоди дитині [68]. Функціонують реабілітаційні центри, притулки. З подій останнього десятиліття можна відзначити створення бюджетних Центрів (соціальної) допомоги сім'ї та дітям (ЦСПСід), які покликані до ранньої профілактики соціального сирітства, проведення реабілітаційної роботи з дітьми та сім'ями, визначення подальшого влаштування дитини [22]. Дитина проводить у подібних центрах трохи більше року.

Однак загальна система надання допомоги таким дітям ще далека від досконалості, не налагоджено міжвідомчу взаємодію. Волонтери не завжди мають можливість відвідувати такі установи, брати участь у наданні допомоги дітям. Як свідчать дослідження, і самі волонтерські організації поки не готові включитися в роботу, перепрофілюватися від роботи із сиротами до роботи з дітьми, які тимчасово перебувають у соціальних центрах. Але є всі підстави вважати, що допомога таким дітям потрібна не менше, а іноді навіть більше, ніж сиротам. Як зазначають дослідники, діти часто агресивні до себе та інших дітей, тривожні, плаксиві. У них неспокійний сон, часто кричать уві сні, неконтрольований апетит: їдять жадібно і багато, можуть забирати їжу у інших дітей, деякі страждають на енурез [34]. Часто у стані агресії можуть завдати біль іншому або собі (виривати волосся, щипати тощо). Діти, що надходять до Центру допомоги сім'ї та дітям, часто мають всі ознаки соціальної та педагогічної занедбаності

Сьогодні тема взаємодії волонтерів та дітей, які тимчасово перебувають у соціальних установах, освітлена слабо.

Цілі. Правила. Ролі. Цілі волонтерів, які прийшли в соціальний центр для дітей можуть відрізнятися. На відміну від волонтерів, які працюють із сиротами, менш значною виявляється жалість, бажання «зігріти, приголубити» дитину (для притулків ситуація дещо інша). У дітей є батьки, а отже, в очах громадськості, вони настільки явно не потребують допомоги. Набагато більшого значення набуває мотивація, пов'язана з цілями організації, цьому сприяє той чинник, що самі соціальні центри воліють співпрацювати з

волонтерами, цілі яких їм зрозумілі та спрямовані на конкретну розвиваючу допомогу дітям (навчання, організацію майстер-класів, заходів тощо). Також цільові установки можуть бути спрямовані на репетиторську діяльність, підвищення успішності, професійну орієнтацію тощо.

Дуже велике значення набуває наставництво. Наставництво – це вираз позицій «Мудрець» та «Батько», тому волонтер, використовуючи свій життєвий і духовний досвід може постаратися стати значним дорослим для дитини, дати їй приклад для наслідування та зразок корисного проведення часу. Як правило, дитина охоче йде на контакт, погоджуючись на спілкування та спільну діяльність у невимушеній обстановці. Такий значущий дорослий, на наш погляд, зможе вирішувати важливі завдання: зниження напруженості, корекції негативних форм поведінки, формування навичок кооперації та співробітництва, формування моделей самореалізації та соціальної адаптації [42]. Незважаючи на ці можливості, «наставники» з волонтерів у системі роботи соціальних центрів з'являються набагато рідше, ніж у сирітських установах, поки що це лише приватні ініціативи.

Позиція «Учитель» може бути використана, щоб прищепити духовні та етичні цінності, допомогти у проходженні шкільної програми. Але при цьому встановлення контакту – непросте завдання, діти неохоче приймають волонтерів у цій позиції, оскільки досить часто у них сформовано негативний образ педагога із системи освіти.

Позицію «Умілець» можна використовувати для формування корисних трудових навичок та позитивного ставлення до трудової діяльності, розвиток творчої активності [42]. Позиція «Батько» є менш актуальною та більш небезпечною, оскільки дитина в реабілітаційному центрі знаходиться на пограничній стадії, у ситуації невизначеності подальших відносин із кровною сім'єю, і надто яскраво виражена позиція «Батька» може внести дезадаптацію у життя дитини. Однак у будь-якому випадку м'які, ненав'язливі форми проявів цієї позиції вносять сприятливий вплив, сприяють зниженню тривожності та агресивності, дають уявлення про правильні моделі поведінки та

взаємовідносини у сім'ях.

Як правило, самі діти, які перебувають у соціальних центрах, потребують персоніфікованої уваги з боку дорослих, у спілкуванні, активній діяльності, у повазі себе як особистості [34]. Чималу мотивуючу роль для дітей можуть зіграти схожість інтересів, захоплення волонтера.

Загальні правила взаємодії припускають менший вплив буттєвих його сторін, і більше – культурних. Тут межі волонтерської відповідальності висловлені набагато чіткіше, до волонтерів більше вимог та побажань активно не втручатися у долю дитини. Іноді, наприклад, при роботі в наркодиспансерах, волонтерам забороняється використовувати будь-який тактильний контакт з дітьми, уникати тим, що спричинили девіантну поведінку [59, 60]. Тимчасовий статус перебування дітей перешкоджає виникненню міцних відносин, виняток становить робота за системою індивідуального наставництва. Крім цього, важливого значення набуває педагогічний такт волонтерів, самовладання, вміння знаходити адекватні форми взаємодії.

Для дітей основними правилами взаємодії із волонтерами можуть бути: готовність вступити в контакт з волонтерами, здатність вести діалог із ними; можливість використовувати різні (доступні віку) мовні засоби для взаємодії із волонтерами; знання та дотримання норм ввічливості, етикету у сфері спілкування; вміння чути, слухати, розуміти волонтерів; здатність до прояву доброзичливості у процесі спілкування; готовність до конструктивного подолання складних ситуацій (образа, сварка, конфлікт).

Набір елементарні дії. Послідовність взаємодії. Поняття та когнітивні особливості. Як було встановлено, націленість на культурні аспекти взаємодії є важливою складовою стратегії успішної взаємодії з дітьми, які тимчасово перебувають у соціальних центрах. Через культурні форми можна сприяти появі у дітей духовних потреб, виховання моральних аспектів. Узагальнюючи досвід організації зустрічей, занять та заходів духовно-просвітницької спрямованості у соціальних та реабілітаційних центрах можна виділити можливості участі в них волонтерів: бесіди, обговорення, дискусії та диспути

на тему (як ведучий або учасник); поїздки до музеїв, культурних та духовних центрів – храми, монастирі, відвідування історичних місць (як організатор, що супроводжує); театральні та музичні вистави, свята духовні та світські (як організатор, співучасник); духовно-просвітницькі заняття, трудові та творчі майстер-класи, майстерні, кіноклуби, ігри, конкурси, вікторини, тематичні вечори (в якості ведучого чи учасника).

Культурно-дозвільна діяльність може виступати як засіб соціально-педагогічної корекції, при цьому необхідним є дотримання кількох умов: а) свобода вибору дитини форм дозвілля; б) орієнтація на потреби, інтереси дитини; в) можливість самореалізації дитини у дозвільній діяльності.

Узагальнюючи досвід організації взаємодії з дітьми у соціальних центрах, можна відзначити наступні етапи, застосовані в умовах волонтерської діяльності:

1. Діагностичний (визначення потреб дітей, можливостей волонтера реалізувати ті чи інші форми дозвілля);
2. Проективний (визначення мети та завдань, прогнозованих результатів, вибір методів та форм, складання плану, розподіл ролей, підбір необхідних матеріалів);
3. Діяльнісний (організація взаємодії з дітьми, застосування намічених методів та форм взаємодії, налагодження зворотного зв'язку);
4. Рефлексивний (оцінка та аналіз результатів взаємодії).

Надалі цей алгоритм використовуватиметься при складанні планів проектів форм взаємодії, визначенні порядку взаємодії, а також для аналізу діяльності волонтерів.

Фізичне середовище. Фізичне оточення. Мова. Потрапляння дітей до соціального або медичного закладу практично неминуче тягне за собою негативні стани та реакції дітей. Так, у лікарнях дітям складно переносити тривалу розлуку з батьками, лікарняні будні, необхідність прийняття процедур та спілкування з персоналом. Потрапляючи до соціальної установи, дитина освоює нову обстановку, на відміну від сім'ї, це установа з певним порядком,

правилами, регламентацією життя. Тепер дитині потрібно ділити свій простір з іншими дітьми. Якщо дитина не проживає постійно в центрі (як, наприклад, ЦСПСід), то їй потрібно звикати проводити більшу частину вільного часу у стінах установи, беручи участь у різноманітних заходах. Сучасні центри, особливо у великих містах, добре обладнані: є ігрові кімнати, спортивні зали, комп'ютерні класи [71], що сприяє проведенню педагогічної роботи.

Основні особи, з якими контактує дитина – співробітники та інші вихованці. Коло фахівців може бути найрізноманітнішим: соціальний педагог, логопед, вихователі, медичний працівник, психолог, педагоги з музики та фізкультури. Незважаючи на жертовну і часом героїчну працю працівників установ, фахівці відзначають низку проблем, таких як: недостатньо високий рівень освіти та підготовки, часту зміну працівників, неготовність молодих спеціалістів працювати з дітьми категорії групи ризику.

Діти часто поступають у соціальні та реабілітаційні центри з вкрай неблагополучної обстановки: недоглянутих квартир, підвалів, «колекторів», притонів, і багато в чому несуть на собі печатку «минулого життя». Нерідкі і прагнення повернутися до родичів, душевні зриви та надломи. Є. Вежин, даючи характеристику дітям у соціально-реабілітаційних центрах, говорить про хворобу – фізичну, душевну, духовну [50]. Причини цієї хвороби – фатальні обставини (бродяжництво, жебрацтво, залучення до проституції, вживання спиртного та наркотиків тощо), які негативно вплинули на загальний стан, світогляд, особисті якості дітей. Для таких дітей властива замкнутість, відсутність великих соціальних зв'язків, переважання негативного досвіду спілкування та, як наслідок, убогість словникового запасу, наявність жаргонної та лайливої лексики.

Проблеми взаємодії. Навички подолання. Проблеми взаємодії волонтерів та дітей з цієї категорії, як правило, пов'язані з встановленням контакту та налагодженням довірчих відносин. У дітей, які опинилися в незвичних умовах і у яких порушилися природні життєві цикли, можуть спостерігатися замкнутість, небажання спілкуватися, закритість. Практично всі діти

перебувають у стресових станах, відчують труднощі у комунікації. Іноді взаємини з іншими людьми можуть набувати конфліктного характеру. Дуже важливо враховувати схильність дітей до девіантної поведінки. Часто спостерігається спотворення соціальних потреб, схильність до нервових зривів [19]. Більшість дітей підліткового віку відчують невпевненість у майбутньому. Одним із шляхів подолання труднощів може стати переосмисленням ролей дитини при взаємодії. У тому випадку, коли дитині пропонують роль співучасника, а не просто споживача (благ із боку дорослих), тоді можливе подолання багатьох кризових явищ. Важливо також зберігати атмосферу доброзичливості, кохання, спокою. При цьому потрібно зберігати певні межі, уникати панібратства. В уяві дітей (молодшого шкільного віку, які проживають у соціально-реабілітаційному центрі) образ «хорошого дорослого» найбільш асоційований з поняттями «добрий», «не кричить, не свариться» (75-95%), а «поганого дорослого» – «не любить дітей», «всіх б'є», «злий» (40-65%)

1.2.3. Волонтери та діти з особливими освітніми потребами (ООП)

Саме поняття дітей із особливими освітніми потребами (ООП) було введено у вигляді закону «Про освіту» 2017 року. У законі дитина з ООП – «...особа з особливими освітніми потребами - особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту...» Аналізуючи можливі трактування цього поняття, можливо зробити висновок, що діти з ООП мають функціональні обмеження у розумовій, фізичній, психологічній сфері, які виникли внаслідок захворювань, недоліків розвитку, відхилень, нетипового стану здоров'я, а також через недостатню адаптованість довкілля до їхніх потреб. Дія різних патогенних факторів з одного боку та розвиток медицини, що дозволяє зберігати життя дітям з тяжкими захворюваннями, призводять до того, що кількість дітей-інвалідів в Україні збільшується. Основні причини, що зумовлюють

інвалідність - психічні розлади та розлади поведінки (1 місце), нервові захворювання (2 місце), уроджені аномалії (3 місце). Проаналізувавши ці дані, можна з ясністю бачити, що дві перші причини залежать в першу чергу від соціокультурного середовища. Сьогодні чітко можна простежити дві категорії дітей з інвалідністю – ті, хто виховується у сім'ях та ті, хто знаходяться у спеціалізованих установах (будинках-інтернатах). В цьому випадку важкі захворювання обтяжені сирітством. Хоча і у сімейних дітей, і у дітей-сиріт можна спостерігати такі негативні явища як дезадаптація, соціальна ізоляція, втрата самостійності, апатичність, млявість тощо. Дані проблеми показують нам, яку роль можуть відігравати волонтери у підтримці дітей з інвалідністю: профілактика захворювань, пом'якшення її наслідків, можливе подолання кризових станів, розширення соціальних зв'язків [35].

Цілі. Правила. Ролі. Початок волонтерської діяльності на благо дітей є серйозним та відповідальним кроком для волонтера. Як зазначають вчені, основними спонукателями волонтерів до дії, є «почуття співчуття» та «вирішення конкретної задачі». У благодійних організаціях відзначають бажання ознайомитися зі світом дітей з ООП (які часто не помітні у звичайному житті), пережити новий досвід. Цільові встановлення волонтерів залежить від категорії дітей. Якщо йдеться про дітей, що проживають у будинках-інтернатах, то це організація дозвілля, підтримка та догляд. У великих дитячих інтернатах надати індивідуальну увагу конкретній дитині з боку співробітників не завжди вдається, і волонтери можуть реалізувати це. Націленість на індивідуальне спілкування, в розвитку конкретної дитини, безумовно, є важливою цільовою складовою діяльності волонтера з надання педагогічної допомоги дітям з інвалідністю. Не менш важливим можна назвати створення планів волонтерської допомоги дітям з інвалідністю, які враховують цілі взаємодії та її умови.

Аналізуючи досвід волонтерських організацій, ми можемо бачити, що вони орієнтовані на комплексний розвиток дітей. У разі, якщо допомога надається дитині, яка живе в сім'ї, то основним завданням волонтерів стає

включення дітей у соціальне життя, інтеграцію до освітнього середовища.

Волонтери з дітьми можуть відвідувати театри, музеї, влаштовувати свята. При взаємодії з дітьми з ООП на перший план виходять позиції «Умілець» та «Мудрець». «Умілець» набуває провідної ролі за рахунок того, що багатьом дітям недоступні елементарні побутові дії (їсти ложкою, зав'язувати шнурки тощо), а волонтер може цього навчити. Можливий ще один спосіб взаємодії – перебування волонтера у ролі «співучня», в якій волонтер, навчаючись якомусь ремеслу чи навичці разом із дитиною, допомагає їй освоїти цю справу, підказує, радить. «Мудрець» набуває здатності організувати корисну і розвиваючу діяльність, а також поділитися життєвим та духовним досвідом, про який підопічні мають дуже невиразні уявлення. Сьогодні відзначається велике значення таких видів реабілітації дітей з ООП як музикотерапія, арт-терапія, танцетерапія. Волонтер у позиції «Мудрець» може допомогти організувати ці форми соціокультурної реабілітації дітей, взяти у них участь.

Позиція «Вчитель» виглядає не так переконливо у зв'язку зі слабким інтелектуальним розвитком багатьох дітей (у цьому випадку йдеться про дітей з тяжкими та множинними порушеннями розвитку), проте здібності «Вчителя» формувати уявлення та поняття про навколишній світ (деякі з яких випали внаслідок відставання у розвитку) дуже цінні. Дослідники зазначають, що у дітей з інвалідністю найчастіше домінують матеріальні цінності, а ступінь свідомості життя є вкрай низькою. Волонтер у позиції «Вчитель» може допомогти дитині набути сенсу та спрямованості життя, відкрити світ духовних цінностей. Цілком зрозуміло, що і позиція «Батько» не може бути провідною у випадку, якщо дитина виховується в сім'ї, а в інтернаті – через особливості розвитку дітей, складнощами у вираженні дитиною своїх почуттів та зворотного зв'язку волонтерів. Часто і самі волонтери не готові застосувати цю позицію по відношенню до дитини. Для дітей взаємодія із волонтером – це шанс на придбання зацікавленого дорослого, нових вражень та соціальних відносин (Додаток 1). Для сімей з дитиною з ООП важливим є отримання не

тільки професійної соціальної та медичної допомоги, а й організація дозвілля, проведення занять, що розвивають. Частину цих заходів можуть проводити волонтери. Самі батьки не завжди однозначно ставляться до помічників із середовища волонтерів, головним чином через невпевненість у їх ініціативності, гнучкості, підготовленості. Але якщо волонтер зацікавлений і здатний вирішити ці труднощі, таку ідею можна вважати досить перспективною.

Для волонтера, який прийшов допомагати дітям з ООП, важливо здійснювати взаємодію у доступній для дітей формі (відповідно рівню розвитку дозвілля, зрозуміла мова). Також важливим є фізичний аспект (переміщення дітей під час прогулянки, керування діями). Волонтеру доведеться познайомитись із спеціальною літературою, за допомогою якої він зможе дізнатися про особливості розвитку дітей, пройти певну підготовку.

Набір елементарні дії. Послідовність взаємодії. Поняття та когнітивні особливості. При аналізі дій та послідовностей взаємодій, необхідно вказати, що велике значення набувають тактильний та зоровий контакти волонтера та дитини. Цьому можуть сприяти приємна музика, прийняття однакової пози дорослого та дитини, ласкаві слова. Спочатку взаємодії предметний аспект діяльності не такий вже й важливий (волонтер може разом з дітьми ліпити, малювати, гуляти, слухати музику тощо), важливіший сам процес і комунікації. Як зазначають дослідники, перший етап взаємодії – це діагностичний. Для того, щоб організувати педагогічну взаємодію, слід докласти певних зусиль. У позиції «Вчитель» волонтер має подбати про доступність освітньої програми для дітей, актуальність та застосованість, підготовці матеріалу. Так, вдалим прикладом є використання технологій казкотерапії з використанням м'яких іграшок. За допомогою матеріальних предметів (м'яких іграшок, штучних кольорів) розігрується дія, змістом якої є прищеплення дітям цінностей милосердя. Учасники казки можуть не тільки послухати розповідь, а й доторкнутися до головних героїв, отримати тактильні відчуття в залежності від характеру персонажа (м'якість, черствість, податливість тощо).

Реалізуючи позицію «Умілець», волонтер може навчити дітей важливим трудовим навичкам (слюсарним, столярним, швейним), навичкам самообслуговування. При цьому застосовуються такі дії, як демонстрація, пояснення. При навчанні дитини важливо використовувати словесний супровід виконуваних дій, методи заохочення та схвалення. Порядок взаємодії може сильно різнитися в залежності від обраної справи, але загальна логіка така, що спочатку між учасниками взаємодії встановлюються довірчі відносини, навчання елементарним навичкам та вмінням (так, наприклад, у швейній справі – правильне використання інструментів, виконання перших стібків), тренування на непотрібному матеріалі (наприклад, на старому одязі), творчі завдання (пришити аплікацію).

Важливою технологією взаємодії волонтерів та дітей може стати взаємне (парне) навчання (Д. Мітчелл). При парному навчанні один учень (у нашому разі волонтер) може навчати іншого учня (дитини з ООП) при спостереженні вчителя (фахівця).

Проблематичною для волонтера є позиція «Батько», можна відзначити ряд ключових моментів, при яких можливо сказати про те, як її використовувати. Основний напрямок – це організація емоційної підтримки пелагічної допомоги. Волонтер, не виконуючи ніяких практичних дій під час взаємодії, може вислухати дитину, зрозуміти її переживання, надати їй вербальну та невербальну підтримку, схвалення. У цьому випадку досягаються важливі педагогічні завдання зі створення атмосфери емоційного благополуччя.

У позиції «Мудрець» при організації взаємодії надзвичайно важливо використати соціокультурні можливості. Для духовно-просвітницьких цілей діяльності як такі можуть бути використані поїздки в храми, монастирі, культурні осередки. Обмежені можливості не заважають дітям відчувати духовні явлення, молитися, переживати події богослужіння. Дії волонтера з надання педагогічної допомоги можуть бути спрямовані на пояснення незрозумілих дитині моментів духовної практики (слів молитов, призначення обрядів, сенсу богослужбових дій), підтримку духовних устремлінь, допомога у

вирішенні важких духовних питань (сєнс життя, причина страждань, причетність Бога до подій у житті дитини).

Для того, щоб бути наставником, можливо використовувати ті творчі уміння, якими володіє волонтер. Як приклад можна навести гру на гітарі. За допомогою виконання популярних пісєнь можна не тільки знайти можливість контакту, а також матеріал для розмови, обговорення актуальних проблем. Особливістю дітей з інвалідністю є і обмеження комунікативної сфери. Багато дітей не говорять або мають «свою мову», тому часто фахівці вказують на необхідність використання альтернативних форм комунікації, таких як жести, міміка, малюнки,

Фізичне середовище. Фізичне оточення. Мова. Для дітей, які мешкають в інтернатах, установа є постійним місцем проживання. На відміну від сирітських установ для дітей із збереженим інтелектом та відсутністю серйозних захворювань, реформування дитячих будинків-інтернатів – завдання майбутнього. Нині це величезні установи, що складаються з кількох корпусів. Кількість вихованців налічує декілька сотен. Але все ж таки видно позитивну тенденцію до скорочення контингенту вихованців. В інтернатах діти навчаються, отримують необхідну медичну та соціальну допомогу. Але часто вони позбавлені особистого простору, особистих речей. Незважаючи на те що кількість персоналу установи вдвічі перевищує кількість вихованців, відчувається явна нестача співробітників для забезпечення індивідуальної уваги кожній дитині. У цих умовах особливо яскраво видно роль волонтерів, які можуть приділити увагу окремій дитині, збагатити її соціальний досвід.

Для дітей, які проживають у сім'ї, ситуація дещо інша. Діти мають батьків, які грають ключову роль у житті дитини. Безумовно, інвалідність, отримана дитиною при народженні або у пізньому віці, є серйозною кризою для сім'ї. Ця криза може надавати травмуючий вплив на усіх членів сім'ї. Уклад сім'ї у значною мірою перебудовується, відбувається її підстроювання під потреби хворої дитини. Зовнішні зв'язки сім'ї з дитиною-інвалідом вкрай обмежені та зводяться найчастіше до близьких родичів. Часто батьки підозрілі

по відношенню до зовнішніх людей, які цікавляться їхньою родиною. У дітей-інвалідів існує серйозний дефіцит спілкування з однолітками.

Проблеми взаємодії. Навички подолання. При взаємодії з дітьми з ООП волонтери вказують на такі труднощі: страх, незнання способів взаємодії, іноді зустрічається бридливість. Ці проблеми обумовлені відгородженістю життя дітей-інвалідів від суспільства, соціальною ізоляцією. Діти часто важко висловлюють свої думки, можуть швидко змінювати настрій, відмовляти у послуху. Проблемою є надмірна або навпаки, недостатня активність дітей. Деякі волонтери відзначають ревності, образи. Спостерігається і неузгодженість вербальної та невербальної поведінки дітей. До того ж чимало клопоту волонтерам доставляють несподівані реакції (несподівані дотики, схоплювання предметів). У дітей з інвалідністю, що особливо проживають в інтернатах, знижена здатність адаптації до нових ситуацій, через це поява нових людей у їхньому житті може призвести до стресу. Відзначається також і підвищена стомлюваність. Також у кожній окремій групі дітей з ООП є власні труднощі: у незрячих дітей – часта інтровертність (яка може призводити до егоцентризму), у аутистів – прагнення до самотності тощо. Часто буває, що на заняттях із волонтерами збираються діти з особливостями розвитку, і волонтеру необхідно організувати групову роботу з огляду на ці умови. Дуже корисним є звернення до таких якостей, як взаємовиручка та співчуття, коли волонтер просить більш розвинених та адаптованих дітей допомогти тим учасникам заняття, які мають труднощі. Одними з ключових навичок подолання є розвиток у собі духовно-моральних якостей (терпіння, смиренність, жертвне кохання), робота у команді. Дуже вдалим для подолання труднощів є той факт, що діти з інвалідністю, як правило, доброзичливі до волонтерів та емоційно демонструють це. Безумовно, підвищення обізнаності волонтерів про особливості розвитку дітей-інвалідів та їх захворювання допоможе побудувати стратегію взаємодії. На початковому етапі встановлення контакту може допомогти прийом «включеного спостерігача», при якому волонтер спочатку спостерігає за діями дитини (наприклад, у настільній грі), а потім, дочекавшись

запрошення дитини, взаємодіє з нею у вигляді ігрових процесів. Волонтеру важливо стежити за поведінкою дитини, чуйно реагуючи на зміни у поведінці та душевному стані. Благотворний вплив має режим «повного контакту», коли дитина знає, чим вона зайнята і відчуває, що волонтер уважний до нього, співчуває та співпереживає. Тоді велика ймовірність, що дитина навчиться справлятися зі своїми емоціями та почуттями, приймати норми та культуру поведінки. До небажаних форм мотивування та стимулювання можна віднести заохочення дітей солодощами. Як зазначають фахівці, вживання солодкого дітьми-інвалідами може призвести не лише до соматичних, а й до психологічних захворювань (поява залежностей).

1.2.4. Волонтери та діти, які перебувають на лікуванні в медичних закладах

На сьогоднішній день розвиток медицини досяг високого рівня, при якому чимала кількість дорослих і дітей набуває можливості подолати хвороби, що раніше призводили до смерті. Але в той же час боротьба з хворобою часто вимагає тривалого перебування у стаціонарі. Це стосується не лише дорослих, а й дітей. Подолання хвороби (а іноді дуже важких, таких, як онкологія) залежить не тільки від медичних, а й від внутрішніх ресурсів людини. За даними Міністерства охорони здоров'я, на 2018 рік близько 200 тисяч дітей щорічно проходять тривале лікування в медичних установах. Частина з них проходять хіміотерапію та променеви терапію, що, безумовно, є важким випробуванням для дітей та їх батьків. Дитина сприймає хворобу не як доросла людина. Хвороба часто сприймається як вороже явище, яке дозволяє дитині жити звичним життям спілкуватися з друзями. Дитині явно бракує психологічних ресурсів самій подолати стан, що викликається хворобою, і їй гостро потрібна допомога дорослих. Ряд педагогів та лікарів висловлюють думку про величезний потенціал педагогічної діяльності у психологічній та медичній

реабілітації дітей із тяжкими хворобами. На сьогоднішній день створено умови, за яких педагогічну допомогу можуть надавати волонтери, які не мають спеціальної медичної освіти [34].

Цілі. Правила. Ролі. Волонтер зустрічається з дитиною у лікарні, як правило, при тривалому перебігу захворювання, коли дитині особливо потрібна постійна підтримка та увага. Часто діти окрім розміщення на лікування в стаціонарі мають і інші проблеми: соціальне сирітство чи обмежені можливості здоров'я. Волонтери, які працюють у хоспісах та онкологічних відділеннях, мають високу цілеспрямованість та свідомість, їм властиві бажання бути корисними, допомагати людям, розвеселити, поспілкуватися.

Волонтери з позицією «Вчитель» можуть сприяти засвоєнню дітьми шкільної програми, розширювати кругозір, розповідати про духовні та моральні цінності. У позиції «Умілець» можна відкрити дітям світ творчості, навчати комп'ютерної грамотності. Волонтер із позицією «Мудрець» може сприяти організації культурних заходів, надавати духовну та емоційну підтримку у розмовах з дітьми, поділитися своїм досвідом подолання скрутної ситуації. З позицією «Батько» доступно надавати індивідуальну допомогу. Волонтер у цій позиції може просто посидіти з дитиною, зрозуміти її переживання, згадати свої дитячі негаразди, стати «кимось близьким і теплим», «мамою», «старшою сестрою». Особливо актуальна така позиція, коли дитина позбавлена батьківського піклування. У дослідженні благодійних організацій містяться дані про те, що близько 78% дітей у лікарнях (онкологічні відділення) раді приходу волонтерів та налаштовані на взаємодію, а 22% – не бажають спілкуватися. У реанімації ця картина змінюється, діти найчастіше неохоче йдуть на контакт. Дані дослідження показують, що ситуація подібна як для дітей 6-11 років, так і для дітей підлітків, хоча наголошується, що підлітки більш закриті. Досвідчені волонтери стверджують, що волонтер потрібний дитині, щоб у ситуації вільної взаємодії розкрити себе, розвинути свої здібності, приховані через обмеження хвороби, навчитися чогось нового. Волонтер може «доповнити» життя дитини, відкрити нові можливості. Дитина

може сприймати волонтера як людину, яка розділить її переживання, оцінить його досягнення, нагадає йому про «нормальне дитяче життя» поза стінами лікарні, допоможе на якийсь час забути про хворобу.

Набір елементарні дії. Послідовність взаємодії. Поняття та когнітивні особливості. Великим потенціалом для взаємодії волонтерів з дітьми мають технології, пов'язані з культурно-дозвільною діяльністю: творчі майстер-класи, вікторини, тематичні свята, рольові та рухливі ігри. У даний час волонтери можуть взаємодіяти з дітьми у рамках неформального клубу за інтересами, який може організовуватися за межами медичних установ у вихідні дні. У ряді випадків у волонтерів є можливість надання допомоги професійним педагогам у проведенні дискусій та обговорень, спрямованих на зняття напруги в дітей. Волонтер може виступати як активний суб'єкт, який бере участь у діалозі і виражає свою думку. Наразі волонтеру доступно бути організатором самого різного роду занять з дітьми у медичних закладах: додаткові заняття, сеанси АРТ-терапії та музичної терапії, свята, показ фільмів, читання вголос, спільна творча робота з випуску газет тощо. Однією з технологій взаємодії волонтерів та дітей у лікувальних установах є лікарняна клоунада, що набула поширення в Європі близько 30 років тому. Основні завдання цієї технології: купірування шоків станів, допомога у подоланні «лікарняного синдрому», допомога в адаптації дітей та мотивація їх до проходження лікувальних процедур. Волонтери заходять у палати до дітей, показують фокуси, співають разом пісні, грають із ляльками, веселять, дарують подарунки. Це призводить до появи позитивних емоцій, що сприяє одужанню. Однак слід відзначити, що для досягнення результатів потрібна спеціальна підготовка лікарняних клоунів та високий рівень майстерності.

Фізичне середовище. Фізичне оточення. Мова. Умови перебування надають сильний вплив на подолання захворювання дитиною. Медичний заклад – це незвичне середовище для неї і потрапляючи туди вона відчуває певні труднощі. Лікарня – це, як правило, обмеження та правила. Там використовується директивний тон звернення, що часто призводить до апатії та

закритості. Дитина у лікарні сприймається як пацієнт, її особистісна складова відходить на другий план. Часто у дітей спостерігається знижений апетит, млявість, тривога, примхи та небажання виконувати розпорядження персоналу. У дітей складається враження, що вони знаходяться на фронті, в якому вони та батьки «воюють» проти хвороби (яка нерідко уособлюється в їхніх очах медичним персоналом). Поряд з дітьми, які мають тяжкі фізичні захворювання, багато часу проводять батьки. Найчастіше самі батьки важче сприймають хворобу дитини, ніж самі діти, часто схильні до стресових станів і можуть бути емоційно напружені. Бувають ситуації, коли медичні працівники та батьки вказують волонтерам, що їм робити.

Проблеми взаємодії. Навички подолання. Найбільші труднощі для волонтера становить та хвороба, з якою зіткнулася дитина і яка відкладає відбиток на її життя в лікарняних умовах. І сам волонтер може відчувати певні психологічні труднощі, переживаючи за дитину та результат її хвороби. В умовах, коли взаємодія відбувається з групою дітей, певну складність представляє різниця дітей в індивідуальних, соціальних, вікових, медичних характеристиках. Волонтеру потрібно шукати форми взаємодії, які є прийнятними в умовах фізичного та психологічного стану дитини, особливостей її хвороби. З досвіду волонтерської діяльності у лікарні можна зробити висновок, що подолати багато проблем допомагає здатність волонтера використовувати ненав'язливі форми спілкування, ділитися своїми знаннями та вміннями тільки тоді, коли є реальний запит на них із боку дитини. У певний час важливо використовувати терпіння та не втрачати надію. Іноді дитина (особливо в передопераційний або післяопераційний період) може тривалий час не реагувати на волонтера, але потім із радістю сприйняти його присутність, розпочати активну взаємодію. Поінформованість волонтера про особливості перебігу хвороби може надати відчутну допомогу при плануванні та знаходженні вірних шляхів взаємодії. Однак це не означає, що волонтер має знати конкретні діагнози своїх підопічних. Важливими є особисті взаємини з дитиною: звернення на ім'я, здатність до емпатії, особлива присутність «тут і

зараз» та «саме з тобою». Однак існують і певні застереження від можливого занурення до близьких та довірливих відносин з підопічними та їх родичами з причин ризиків вигоряння та мотивації волонтерів. Дотримання дистанції визнається однією з умов продуктивної та безпечної діяльності. Для подолання труднощів велику роль відіграють навички спілкування, управління дитячою групою. У вибраному занятті з дітьми важливо не так вміння щось зробити добре, скільки старання волонтера. Принцип орієнтації на сам процес (наприклад, при виготовленні якогось виробу), а не на результат, сприятиме тому, що діти захочуть спробувати щось зробити самі, підуть на контакт із волонтерами.

1.3. Стандарти та результати педагогічної взаємодії

За допомогою ситуаційного підходу можна не тільки дати характеристику параметрів взаємодії, а також прогнозувати можливі результати цієї взаємодії. Насамперед йдеться про особистісні результати. За результатами дослідження Д. Магнуссона вплив ситуації на людину опосередковується «сприйнятливо-когнітивними системами індивіда». Як стверджує вчений, це розуміння перегукується з дослідженнями, оперуючими поняттям «особистісного сенсу», що розробляються в вітчизняній науці. Особистісний сенс є оцінкою життєвого значення обставин та дій людини у них.

Таким чином, процес особистого смислоутворення під впливом ситуації може надавати істотний вплив на поведінку та діяльність особистості. Саме цей результат і може бути визнаний «продуктом» волонтерської педагогічної діяльності» [37, 38]. Позитивні зміни можуть виражатися і в ціннісному ставленні вихованців до свого життя, до себе та інших людей, у підвищенні комунікативної культури.

Безумовно, спілкування волонтера сприяє всебічному розвитку дитини. Відбувається збагачення життєвого, соціального, духовного досвіду дитини,

розвиваються навички спілкування, покращується емоційний стан. У дитини з'являється можливість отримання допомоги та підтримки від дорослого волонтера, коли вона їй потрібна.

Для дитини, яка опинилась у СЖС, дуже важливо, що волонтер – це людина, який у неї вірить, приймає таким, яким вона є. Від цього у дитини з'являється віра у краще, у свої сили, мотивація до навчання, впевненість у собі, здатність боротися з несприятливими обставинами, покращується успішність, знижується агресивність. У міру зростання довіри до волонтера, дитина все більше починає прислухатися до нього, засвоюючи трансльовані цінності та моделі поведінки. Виникають сприятливі умови зміни світогляду дитини на краще.

Необхідно відзначити, що поява та закріплення позитивних результатів відбувається за умови використання правильних технологій та форматів взаємодії. Аналізуючи дані ситуацій взаємодії, ми дали характеристику основним стандартам та нормативним діям роботи волонтерів у різних напрямках педагогічного волонтерства.

Таким чином, було проаналізовано основи взаємодії волонтерів та дітей, які опинилися в СЖС. Безумовно, кожна окрема ситуація взаємодії носить печатку неповторності та унікальності, але разом з тим параметри ситуації, технології та нормативні дії волонтерів можуть бути з великою часткою ймовірності спрогнозовані.

Для волонтера при всіх складностях взаємодії, ситуація являє собою момент зустрічі з дитиною, момент вирішення актуальних педагогічних завдань розвитку. Велику роль у цьому процесі грає та педагогічна позиція, яку він займає та відповідна їй позиція дитини, а потім вже використання форм, технологій та стандартів взаємодії. Одне з вирішальних значень набувають ті обставини СЖС, у якій перебуває дитина, і яка відкладає відбиток на її життя. Для самої ж дитини ситуація – можливість отримання педагогічної допомоги від зацікавленого дорослого.

ВИСНОВКИ З РОЗДІЛУ 1

Аналіз літератури та джерел дозволив нам визначити основи побудови системи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії із дітьми. Основними поняттями системи виступають поняття: «волонтерство», «педагогічне волонтерство», «волонтер-педагог», «волонтерська педагогічна позиція».

Під час визначення педагогічного волонтерства було обґрунтовано використання поняття педагогічної взаємодії, яке розкриває сутнісні характеристики добровільної праці для дітей. Суб'єктом цієї діяльності є волонтер-педагог, який діє на основі соціальної ролі та реалізує педагогічні позиції.

Під час вивчення психолого-педагогічної літератури було визначено основні особливості, що відрізняють педагогічне волонтерство від інших видів волонтерства та соціальних практик.

Серед цих особливостей: першорядність альтруїстичної мотивації волонтерів, спрямованість на досягнення педагогічних цілей, необхідність спеціальної підготовки волонтерів, регулярність провадження волонтерської діяльності, використання педагогічних дій у ході реалізації волонтерської діяльності.

Зазначені особливості слід враховувати, оскільки вони багато в чому визначають структуру готовності волонтерів до педагогічної взаємодії.

Історико-генетичний аналіз практик педагогічного волонтерства дав можливість визначити походження педагогічного волонтерства, його спадкоємність та передумови виникнення як особливого соціокультурного феномена. Завдяки встановленим критеріям та показникам були зіставлені різні історичні соціальні практики з педагогічним волонтерством. Було зроблено важливий висновок, що педагогічне волонтерство можна розглядати як загальну назву різних напрямів педагогічної волонтерської діяльності.

Вивчення вітчизняних та зарубіжних матеріалів дозволило нам позначити

п'ять основних напрямів педагогічного волонтерства: наставництво, репетиторство, освітнє волонтерство, соціально-розвиваюча допомога, духовно-моральний напрямок. При взаємодії з дітьми волонтер реалізує волонтерську педагогічну позицію, яка структурно складається з чотирьох базових педагогічних позицій та соціальної ролі волонтера-педагога.

Реалізація волонтерської педагогічної позиції здійснюється за допомогою педагогічних дій, які в умовах конкретного напряму діяльності утворюють норми та стандарти взаємодії. Норми ж і стандарти виражаються у конкретних формах взаємодії волонтерів з дітьми. У дослідженні було встановлено зв'язок між педагогічними позиціями, напрямами педагогічного волонтерства та педагогічними діями волонтерів. Досліджені параметри ситуацій, нормативні дії та форми багато в чому дають уявлення про те, як здійснюється взаємодія волонтерів та дітей, та як готувати волонтерів до цієї взаємодії.

Безумовно, волонтер має розуміти та розділяти цінності педагогічного волонтерства, бути продовжувачем кращих історичних традицій надання допомоги нужденним дітям. Волонтер має бути орієнтований на досягнення цілей свого спрямування, бути здатним використовувати педагогічні дії, прийняті у цьому напрямі. При цьому найважливішим є реалізація волонтерської педагогічної позиції, завдяки якій, взаємодія з дітьми набуває осмисленого, цілеспрямованого та продуктивного педагогічного характеру.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ДІТЬМИ

2.1. Аналіз існуючих систем підготовки волонтерів до взаємодії з дітьми, які перебувають у складній життєвій ситуації у сучасній теорії та практиці

Як було показано в попередній частині дослідження, участь волонтерів у вирішенні завдань у педагогічній сфері (тобто у педагогічному волонтерстві) потребує спеціальної підготовки. Під «підготовкою» ми розуміємо «весь комплекс заходів, спрямованих на формування готовності волонтера до педагогічної взаємодії з дітьми».

Виходячи з отриманих результатів дослідження, підготовка волонтерів до педагогічної взаємодії має враховувати сутнісні характеристики педагогічного волонтерства та особливості його напрямків, а також ситуації взаємодії між волонтерами та дітьми.

Слід зазначити, що проблемі волонтерства присвячено чимало наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (О. Безпалько, З. Бондаренко, О. Брижовата, Р. Вайнола, Г. Гаскеллі, І. Грига, С. Єкімова, С. Елліс, І. Зверева, А. Капська, О. Карпенко, Н. Комарова, Л. Конвей, Р. Кроу, В. Курбатова, Г. Лактіонова, Р. Лінч, Т. Лях, С. Маккарлі, О. Решетніков, С. Толстоухова, Є. Холостова та ін.). Особливості процесів виникнення і розвитку громадських рухів і організацій розкрито в роботах С. Алексєєвої, К. Беляєвої, Т. Дьячек, Ю. Качалової, М. Ліборакіної, Л. Нікітіної, В. Симонович, І. Тітової, С. Михайлової, Н. Слабжанич, С. Тетерського, К. Флямер, В. Якімца та ін. Автори зазначають, що волонтерські об'єднання виникають у відповідь на запит спільноти, і, водночас, задовольняють потреби кожного окремого волонтера. Різноманітні аспекти волонтерського руху США і країн Західної

Європи проаналізовано Е. Геллнер, Р. Дюкаревим, К. Ебнер, З. Роуз, К. Фокс, О. Холмз та ін. Роль волонтерства у вирішенні соціальнопедагогічних проблем розкрито в працях Ж. Атаянц, Г. Бодренкова, Л. Болотової, С. Кенні, Р. Корнюелль, В. Кудінова, Р. Куліченка, Т. Лівальд, В. Мітрофаненка, Н. Морова, Н. Нікітіної, В. Петріцева, С. Тетерського, І. Фрішмана та ін. Волонтерську діяльність досліджено як: спосіб формування толерантності (Л. Хулін), чинник розвитку соціальної активності молоді (Л. Конвісарєва), складову системи підготовки студентів вищої школи до професійної діяльності (Л. Болотова), засіб виховання соціальної ініціативності у дітей і молоді (С. Тетерський), напрямок роботи дитячих і молодіжних громадських організацій (Л. Нікітіна, І. Желтікова). Виховні можливості волонтерства вивчено Н. Дементьєвою, Л. Івановою, А. Моровим та ін. Соціальний аспект волонтерської діяльності – прояв особистої позиції людини, коли вона частину власних ресурсів (сил, часу, емоцій тощо) добровільно витрачає на виконання діяльності, яка приносить користь іншим людям або суспільству в цілому – досліджено Л. Івановою, О. Решетніковим, А. Хухліним та ін. Вчені наголошували на тому, що таке розуміння волонтерської діяльності актуалізує зміст участі людини у процесі вирішення актуальних соціальних проблем і визначає позицію особистості [5].

Окрім того, волонтерську діяльність вивчено як психолого-педагогічний ресурс для здобуття учасниками певного життєвого і практичного досвіду, реалізації ними свого творчого потенціалу, розвитку моральних цінностей, системного сприйняття майбутньої професійної діяльності, виховання професійно значущих особистісних якостей (С. Алещенок, О. Азарова, О. Акімова, Л. Вандишева, І. Гаврилова, С. Єкімова, Г. Медведєва, Л. Нікітіна, С. Тетерський тощо).

На сьогоднішній день існує кілька досліджень, в яких представлено спроби охарактеризувати процес підготовки волонтерів до взаємодії з дітьми. Умовно їх можна поділити на дві групи: одні дослідження сфокусовані на підготовці студентів-волонтерів (на базі ВНЗ) та на підготовці волонтерів

(зовсім різного віку та соціальних статусів) у рамках некомерційних організацій.

Досліджень першої групи незрівнянно більше, ніж другої. Цікавим є дослідження напряму підготовки волонтерів на базі соціальних установ, в яких волонтери надають допомогу, але на даний момент воно не набуло широкого поширення.

2.1.1. Системи підготовки волонтерів з-поміж студентів

Вузівська система підготовки волонтерів має низку відмінних показників. Основний контингент волонтерів – студенти очних відділень, а самою підготовкою, як правило, займається викладач. Загалом близько половини всіх студентів до старших курсів мають досвід участі у волонтерстві. Нерідко волонтерство у цій системі сприймається як одна з форм успішного входження студентів у професію, а іноді – як засіб виховання та соціалізації самих студентів. З цих причин підготовка волонтерів часто сприймається у контексті підготовки майбутніх спеціалістів.

Програми вузівської підготовки волонтерів, як правило, відрізняються гарною структурованістю та методичною розробленістю (наведено основні цілі та завдання, очікувані результати; позначені терміни підготовки).

Сильною рисою цих систем ми вважаємо опору на досягнення педагогічної науки. Як остаточні результати підготовки зазвичай виступають психолого-педагогічні компетентності; розвинені професійні знання, уміння, навички, у т.ч. система «знати, вміти, володіти»; психологічна готовність, здатність самостійно вирішувати професійні завдання, формування знань та навчання навичкам взаємодії з дітьми.

Проаналізувавши цільові установки, ми дійшли висновку, що на даний час вони повністю залежать від позиції проектувальників програм, а загальні тенденції виявити досить складно.

Компетентнісний підхід, який отримує все велике визнання у системі професійної освіти, виявляється досить складним у застосуванні до підготовки волонтерів. Приміром, В. Карімов, вивчивши волонтерську діяльність студентів педвузів, запроваджує поняття волонтерської компетенції, визначаючи її як «інтегративну готовність до організації та надання безоплатної висококваліфікованої педагогічної, соціальної та іншої допомоги іншим людям» [45, 46]. Вже у самому визначенні криються деякі труднощі для практичного використання висновків дослідника щодо результатів підготовки, особливо у педагогічній сфері. На зараз волонтерська педагогічна діяльність ніяк і ніким якісно не оцінюється, і поняття «висококваліфікована допомога» можна трактувати лише суто суб'єктивно. Викликає питання та об'єднання таких концептів як «соціальна», «педагогічна», «інша» допомога. Підхід до об'єднання різних видів волонтерської допомоги зустрічається і в інших моделях компетентностей. Критерії та показники розвитку волонтерської компетенції досить великі і вимагають суттєвих уточнень. Під моделлю компетенції поєднуються такі складні та комплексні поняття як «сформованість соціально-значимих мотивів», «потреба у соціально цінній діяльності», «повнота оволодіння узагальненими практичними вміннями» тощо. Зрозуміло, що при роботі з моделлю виникне потреба додатково уточнювати кожен із показників цієї волонтерської компетенції стосовно конкретної діяльності. Схожа ситуація спостерігається і в інших моделях компетентнісного підходу - вони або складно реалізуються в реальній системі підготовки, або суто індивідуальні для кожної конкретної волонтерської діяльності.

До того ж, на наш погляд, існуючі моделі готовності волонтерів до надання допомоги дітям, мають ще один істотний недолік. У них найчастіше відображено ідеальні вимоги до підготовлених волонтерів. За задумом розробників програм під час підготовки волонтер має опанувати усіма прописаними компетенціями, тоді як у реальних умовах це абсолютно недосяжно. При цьому, для успішної участі у волонтерській діяльності буде достатньо і скромнішого набору компетенцій (або ступенів їх прояву, про які не

йдеться). Така велика і різноманітна заявлена кількість компетенцій при малому обсязі програми підготовки волонтерів викликає цілком зрозумілу недовіру до можливості її реалізації. Цілком зрозумілим ставити питання про корекцію вимог до результатів підготовки волонтерів.

У більшості програм позначено два аспекти підготовки волонтерів: теоретичний та практичний. Теоретичний аспект присвячено волонтерству як суспільному феномену (історія, принципи, етичні норми, цілі та завдання, нормативно-правові підстави). Також значна увага приділяється психологічним знанням, особливо що стосуються стану дітей, які опинилися в СЖС. У галузі практичного складника можна позначити навчання технологіям роботи з дітьми, включення до волонтерської практики.

Основними формами роботи з майбутніми волонтерами є: дискусія, диспут, круглий стіл, лекція, тренінги. Популярними методами у підготовці волонтерів є складання портфоліо, розробка студентами власного проекту, ведення щоденника професійного становлення, оформлення доповідей на конференціях. Значною формою роботи визнають перегляд фільму з його обговоренням. Велика увага приділяється навчання студентів роботі у команді.

У вузівських програмах підготовки добре опрацьовані методи та засоби діагностики: вхідне та підсумкове тестування, розробка та захист проектів, розв'язання серії модельних завдань. У той же час у наукових роботах не представлені дані про результати підготовки волонтерів, та про ті якісні зміни, що відбуваються за її підсумками. Тому конче важко робити висновки щодо ефективності тієї чи іншої програми підготовки.

2.2.2. Системи підготовки волонтерів у рамках некомерційних організацій

Як правило, до некомерційних волонтерських організацій приходять люди, які вже обрали свій життєвий та професійний шлях і які не ставлять

завдань входження у певну професію у вигляді волонтерства. Завдання некомерційних організацій (далі НКО) – виконання поставлених перед нею завдань з надання допомоги цільовій категорії одержувачів. Якщо у вузівських об'єднаннях часто самі волонтери в центрі уваги, то в НКО – благоотримувачі. Це суттєво зміщує акценти під час здійснення підготовки. В ідеалі до волонтерських організацій мають приходити люди зі сформованою мотивацією безкорисливого надання допомоги людям, а підготовка потрібна для того, щоб ця мотивація переросла у конкретні вміння та навички надання допомоги. Але практично ситуації можуть бути різними. Найчастіше співробітникам НКО доводиться працювати з особистісними проблемами кандидатів у волонтери, спрямовувати їх, а також коригувати мотиви. Як відзначає куратор однієї з НКО: «Буває, що соціальне волонтерство приваблює людей, які самі потребують допомоги, які перебувають у «дефіциті уваги», іноді з розладами психіки».

Волонтер у сприйнятті НКО – не є професіоналом, перед яким поставлено професійні завдання. І від волонтера при вступі до організації не потрібні професійні знання, вміння та навички. Як наголошують у благодійній організації «Перспективи»: «Волонтер не замінить підопічному ні педагога, ні вихователя, ні санітара/санітарку, ні батька. Він не повинен вирішувати професійні завдання, але його допомога дуже сприяє розвитку підопічних».

Під час проведення нашого дослідження було встановлено, що питання підготовки волонтерів до НКО недостатньо докладно висвітлено на науковому рівні. Достатньо мало відомостей про цільові установки, особливості організації, форми та методи проведення підготовки тощо.

У результаті аналізу програм підготовки волонтерів у НКО ми виділили такі блоки:

- організаційна частина (тривалість підготовки, кількість її учасників, вік та стать волонтерів, частота здійснення підготовки, поділ учнів на підгрупи, що мотивують фактори);

- змістовна частина (цілі та завдання, зміст програми підготовки,

найважливіші теми та напрямки);

– технологічна частина (форми проведення підготовки, методи та засоби навчання, методичні посібники та інші матеріали);

– результативна частина (плановані результати підготовки, бачення підготовленого волонтера, способи досягнення максимальної результативності);

– оціночно-діагностична частина (діагностика та оцінка результатів підготовки, труднощі здійснення підготовки, заохочення учасникам навчання).

Звичайно, програми підготовки волонтерів у НКО менш структуровані і методично розроблені, але вони цілком відповідають поставленим цілям. Організації прагнуть зробити їх цікавими для волонтерів, використовуючи сучасні досягнення у галузі навчання дорослих.

Таким чином, нам удалося визначити основні характеристики підготовки волонтерів до роботи з дітьми в НКО та виділити важливі особливості, які можуть бути використані для проектування системи підготовки волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми. Враховуючи досвід НКО ми виділили основні особливості підготовки волонтерів.

По-перше, слід зазначити, що волонтерство це непрофесійний вид діяльності та підготовка волонтерів суттєво відрізняється від професійної. Професійні компетенції не можуть розглядатися як цільові орієнтири підготовки волонтерів в умовах НКО. Але підготовка вимагає від волонтера особливого включення до педагогічного волонтерства та формування певної ідентичності, придбання певних знань, умінь та навичок. Як було виявлено в ході дослідження, одним із найважливіших результатів підготовки має стати прояснення специфіки роботи, ролі волонтера у ній, усвідомлення волонтерської ролі. Також зазначимо досить обмежений характер підготовки, яка не може тривати багато часу. Підготовка обмежена як з погляду тривалості (з досвіду НКО, це, зазвичай, 1-6 місяців), і з погляду частоти. За час, відведений на підготовку, неможливо працювати над розвитком різноспрямованих професійних компетенцій.

По-друге, незважаючи на непрофесійний характер діяльності, для досягнення стійких результатів у галузі педагогічного волонтерства від волонтерів потрібна сталість та володіння певними педагогічними способами взаємодії із дітьми. Потрібно враховувати різні умови її реалізації. Тому під час підготовки волонтерів неможливо обмежитися лише інструктажами або короткими вступними курсами, необхідно працювати над розвитком стійких особистісних характеристик волонтерів, які забезпечують готовність до педагогічної взаємодії із дітьми.

По-третє, необхідно відзначити сильний вплив на підготовку волонтерів мотивації, тобто. причин, які спонукали волонтера брати участь у педагогічному волонтерстві, а також особистісних якостей волонтерів (найважливіші з яких – відповідальність, альтруїстична спрямованість, здатність до співпереживання дітям, які опинилися у СЖС).

Четверта особливість стосується самого формату взаємодії волонтерів та дітей. Як ми зазначили у параграфі 1.2, волонтери можуть надавати допомогу дітям у різних педагогічних позиціях. Підготовка до цієї взаємодії має бути спрямована на розвиток у волонтера відповідних здібностей діяти у цих позиціях. Також має досягатися внутрішня згода із соціальною роллю волонтера-педагога. При цьому взаємодія має глибоко особистісний характер. Прийняття певної позиції має бути продиктовано не зовнішніми вимогами організації, а внутрішніми установками та мотивами волонтера. Із цього слідує, що для багатьох, хто прийшов допомагати як волонтери, такий вид допомоги здається чужим і в них може виникнути природне бажання відмовитися та припинити підготовку. При підготовці необхідно також враховувати і конкретний життєвий (духовний, соціальний, професійний) досвід людини та вплив цього досвіду на волонтерську діяльність.

І, нарешті, п'ята особливість – діяльність за умов конкретної волонтерської організації. Сам характер волонтерської діяльності (напрямок педагогічного волонтерства, особливості взаємодії з дітьми в НКО) мають сильний вплив на проведення підготовки. А прийняті в організації норми

діяльності є еталоном для здійснення підготовки. На прикладі історичного розвитку різних волонтерських педагогічних практик, було показано, що, незважаючи на їх загальні сутнісні характеристики, способи взаємодії з дітьми достатньо сильно різняться. До того ж, виникнувши як незалежні соціальні феномени, ці практики мають особливі традиції, що залежать від організації. Тому процес підготовки волонтерів може бути узагальнено лише до певної міри умовності, тоді як внутрішній зміст підготовки відрізнятиметься залежно від НКО. Підготувати «універсальних волонтерів-педагогів» не є можливим, проте підхід, в якому акцент робиться на формування готовності до реалізації волонтерської педагогічної позиції, має достатній потенціал, щоб волонтерів почуватися впевненими навіть у мінливих умовах. До того ж, набуття волонтерської педагогічної позиції дозволить людині привносити педагогічні смисли до діяльності будь-якої волонтерської організації.

2.2. Розробка основних положень системи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми

Завдяки вивченню феномену педагогічного волонтерства, особливостям взаємодії волонтерів та дітей у складній життєвій ситуації, стало можливим формулювання основних положень системи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії, а також її подальша апробація практично.

Загальні положення

Загальною метою системи є отримання високих результатів у процесі формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми. Формування готовності волонтерів до такої взаємодії відбувається у контексті їхньої участі у педагогічному волонтерстві, тому дія системи обмежується цим соціокультурним феноменом. Іншими словами, сформуванню готовності до взаємодії можливо тільки в тому випадку, якщо людина прагне стати волонтером-педагогом, а також долучитися до конкретного напрямку

педагогічного волонтерства у конкретній волонтерській організації. Це визначає межі застосування системи, яка, з одного боку, не розглядає процес формування готовності до професійної підготовки, а з іншого – у рамках підготовки до некваліфікованої волонтерської праці.

Процес формування готовності розуміється як особлива соціокультурна практика у системі педагогічного волонтерства та у сфері неформальної освіти дорослих. Сам процес проходить у рамках підготовки волонтерів на основі некомерційної (волонтерської) організації. Правові засади формування готовності волонтерів до взаємодії лежать у галузі національного та міжнародного законодавства, що регулюють волонтерську діяльність та організацію підготовки волонтерів у рамках неформальної освіти.

Понятійно-категоріальний апарат системи

Понятійно-категоріальний апарат представлений характеристикою найважливіших понять системи. Деякі з понять були розкриті в попередньому розділі і тут не згадуються.

Готовність до педагогічної взаємодії з дітьми – готовність до реалізації волонтерської педагогічної позиції у рамках волонтерської діяльності.

Процес формування готовності – поетапний процес у рамках підготовки волонтерів, при якому забезпечується готовність до педагогічній взаємодії з дітьми.

Волонтерська педагогічна позиція – характеристика поведінки та спосіб реалізації педагогічних цілей та цінностей людини в умовах волонтерської діяльності.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості – властивості якості особистості, які є умовою успішного виконання певного виду діяльності. У рамках спроектованої системи здібності розуміються не як схильності, а як властивості-якості особистості. «Саме «здатність» (capability) Dr. Debbie Haski-Leventhal називає однією із трьох умов, поряд з «бажанням» (willingness) та «можливістю брати участь» (availability) успішного заняття волонтерством (volunteerability) [72,71].

Використання даного терміна (здатності) обумовлено його глибоким зв'язком з діяльнісним підходом і з тим, що здібності є запорукою ефективності діяльності. У сучасній психологічній науці існують серйозні тенденції для відмови від традиційного розуміння здібностей як якостей даних людині від природи, які неможливо формувати. Ряд дослідників розглядають здібності як «потенційну характеристику стану готовності до цілісності психофізичних механізмів діяча до відповідності фіксованим нормам (способам) діяльності, включаючи рефлексивну самоорганізацію». Аналізуючи це визначення, науковці роблять ряд важливих висновків:

- здібності співвідносяться не з абстрактною сферою діяльності, а з певною, наперед обраною нормою (системою) діяльності;
- первинні не здібності, а самі норми діяльності;
- наявність норм діяльності уможливорює процес формування здібностей;
- пріоритет норм діяльності дозволяє створити валідну систему діагностики здібностей.

У разі нашого дослідження було визначено, що «система норм діяльності» пов'язана з реалізацією волонтерської педагогічної позиції та діяльністю в умовах волонтерської організації, тобто, тими педагогічними діями волонтерів, які призводять до досягнення позитивних педагогічних результатів. Здібності є умовою ефективності здійснення цих дій. У цьому випадку можливості можна розглядати як основу для подальшого формування компетентностей. Зв'язок здібностей із такими традиційними поняттями для педагогіки як знання, вміння та навички ми визначаємо з того, що в основі здібності лежить знання як розуміння того, як правильно повинна бути реалізована волонтерська педагогічна діяльність (здійснена норма діяльності). Успішне здійснення норм діяльності практично відноситься до умінь. «Знання» ми розглядаємо як теоретичний рівень розвитку здібностей, а «уміння» – практичний. Ціль розвитку навичок (у традиційному їх розумінні як дій, доведених до автоматизму) фактично не ставиться через обмеженість часу та їх некритичною значимістю в умовах педагогічного волонтерства (на відміну від

медичного чи волонтерства у надзвичайних ситуаціях).

Особистісний сенс – результат, що характеризує стан внутрішньої (духовної, особистісної) задоволеності людини від ухвалення соціальної ролі волонтера-педагога.

Учасник підготовки – особа, яка побажала стати волонтером-педагогом та брати участь у програмі підготовки.

Відповідальний за підготовку - співробітник волонтерської організації, який відповідає за реалізацію всього процесу підготовки.

Ведучий підготовки – співробітник волонтерської організації або фахівець, що приходить, який може проводити заняття, консультації, співбесіди у рамках програми підготовки.

Методологічні основи системи формування готовності

Підставами для формулювання системи є:

1. Сутнісні особливості педагогічного волонтерства;
2. Системний підхід, що дозволяє розглядати процес підготовки як сходження до суб'єктивності. При цьому учасник підготовки проходить шлях від етапу первинного співвіднесення себе з педагогічними позиціями та соціальною роллю волонтера-педагога до етапу вироблення власного особистісного сенсу у реалізації педагогічного волонтерства. Проходження цього шляху забезпечує впевненість, сталість та здатність взаємодіяти з дітьми максимально ефективним чином.

3. Діяльнісний підхід до підготовки волонтерів (навчання волонтерів педагогічних дій з прийняттям волонтерської педагогічної позиції у ситуаціях взаємодії);

4. Особистісно-орієнтований підхід, що полягає, з одного боку у підвищеній увазі до розкриття особистісних ресурсів людини, індивідуальної роботи з волонтерами, а з іншого – у зверненні до смислової та ціннісної сфери волонтерів у ході здійснення процесу формування готовності;

5. Психологічний підхід, у якого процес формування готовності включає такі механізми: ідентифікацію, адаптацію, інтерналізацію;

6. Християнські традиції педагогічного волонтерства, що виражаються в історичному досвіді милосердного служіння дітям, у межах яких базовою цінністю волонтерської мотивації є «альтруїзм».

Принципи реалізації системи

Далі представлено характеристику основних принципів, прийнятих як основоположних для організації та реалізації процесу формування готовності волонтерів.

Принцип орієнтації на конкретні волонтерські завдання дії, норми та стандарти. У цьому принципі також забезпечується включення учасників підготовки до традиції волонтерської організації та підготовка учасників до усталених в організації нормам і стандартам взаємодії з дітьми. Принцип передбачає можливість швидкого застосування у волонтерській практиці набутих знань. У рамках цього принципу відбувається і актуалізація ціннісно-сміслового відношення учасників підготовки до педагогічного волонтерства під час опори на особистий досвід та дотримання етичної коректності підготовки (відмова від спроб ззовні перевлаштувати ціннісні орієнтації, якості волонтера).

Принцип використання різноманітних методів навчання дорослих відповідно до завдань кожного етапу формування готовності. У рамках системи жодному з методів навчання не віддається явна перевага, але кожен метод займає відведене місце у процесі формування готовності волонтерів до взаємодії з дітьми:

– пасивні методи (лекційні матеріали, перегляд та прослуховування відео- та аудіо-матеріалів) використовується для інформування, первинного отримання знань;

– активні методи (питання-відповіді, консультування, розбір ситуацій) взаємодії) використовується для кращого засвоєння знань та розвитку умінь теоретично;

– інтерактивні методи (рольові та ділові ігри, групова робота з кейсом, завданням) використовуються для формування умінь теоретичного рівня;

– самостійна робота (проектування продуктів, підготовка до волонтерської практики, вирішення тренувальних завдань) для тренування вмінь на практичному рівні та отримання додаткових знань;

– волонтерська педагогічна практика (організація та проведення занять та заходів з дітьми) для відпрацювання практичних умінь.

Принцип використання мотивації. Процес формування готовності будується на основі альтруїстичної мотивації волонтерів, яка пов'язана з бажанням надати педагогічну допомогу дітям, які опинилися у СЖС. При цьому береться до уваги та мотивація особистісного розвитку волонтерів (збагачення педагогічного соціального, духовного досвіду) через проходження підготовки.

Принцип поєднання індивідуального підходу із груповою формою підготовки. Підготовка проходить у груповій формі (вирішення завдань, командна робота, спільна практика) при забезпеченні індивідуальної уваги до потреб, труднощів учасників під час проходження підготовки, забезпечення ним супроводу у процесі підготовки.

Принцип варіативності та єдності програми підготовки. Участь в підготовці волонтерів суто добровільна справа. При існуванні єдиної програми підготовки та єдиної логіки формування готовності волонтерів до взаємодії з дітьми учасникам підготовки надається можливість вибору форматів підготовки, характеру самостійної роботи та варіантів участі у волонтерській практиці.

Змістовно-смісловне наповнення системи

Процес формування готовності ґрунтується на розумінні мети та забезпечення виконання етапних завдань. Після цього відбувається наповнення навчально-тематичного плану підготовки, виходячи з норм та стандартів діяльності волонтерів у різних педагогічних позиціях. План має модульну структуру. Механізм формування готовності забезпечує результативність виконання етапних завдань. Алгоритми підготовки утворюють формати підготовки (очна програма, дистанційний режим, заочна програма), які

необхідні для успішної адаптації механізму під потреби конкретних волонтерів. На процес формування готовності надають суттєвий вплив певні фактори та ризику. В результаті реалізації процесу формується готовність волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми. За допомогою вхідного, поточного та підсумкового контролю відбувається фіксація результатів формування готовності. Формування готовності відбувається у межах п'яти етапів:

1. Співвіднесення особистісної позиції учасників підготовки з позиціями волонтера-педагога (у п'яти її структурних складових);
2. Опанування учасниками підготовки здібностями використовувати елементарні технології та форми взаємодії з дітьми в рамках волонтерської діяльності благодійної організації;
3. Опанування учасниками здібностей проектувати власні рішення у рамках волонтерської діяльності благодійної організації;
4. Розвиток в учасників підготовки здібностей аналізувати та коригувати волонтерську діяльність;
5. Становлення в учасників підготовки особистісних смислів у реалізації педагогічного волонтерства.

На I етапі волонтер дізнається про педагогічне волонтерство та можливі педагогічні позиції, співвідносячи свою особистісну позицію із нею. Ця ідентифікація (як проекція) супроводжується переживанням учасниками підготовки цінностей волонтерської педагогічної діяльності за аналогією до професійної. Також, під час цього етапу відбувається ототожнення свого «реального Я» та образу «ідеального волонтера-педагога», в результаті чого складаються сприятливі умови для адаптації до проходження подальшої підготовки. II, III, IV етапи характеризуються придбанням учасниками підготовки здібностей до взаємодії з дітьми в рамках волонтерської педагогічної діяльності. З погляду психологічного підходу під час адаптації (II етап) знімається напруженість та долаються бар'єри, учасники підготовки навчаються використовувати форми взаємодії з дітьми. Інтерналізація (III, IV етапи) відбувається вироблення індивідуального стилю реалізації педагогічного

волонтерства. Учасники підготовки навчаються проектувати власні рішення (конспекти-плани занять, майстер-класів, заходів (екскурсій), індивідуальних зустрічей), аналізувати та коригувати власну волонтерську діяльність. Нарешті на V етапі відбувається становлення «... власного (авторського) розуміння шляхів та способів її ефективного здійснення» та «індивідуальної (персональної) системи смислів та уявлень про педагогічну діяльність». Знаходячи особистісний сенс, людина повністю реалізує себе у волонтерській діяльності. Тут ми ґрунтувалися на поглядах Віктора Франкла, що постулює, що здобуття та втілення сенсу, особливо у разі його альтруїстичного розуміння як служіння людям – це і є результатом самореалізації людини: «Здійснюючи сенс свого життя, людина здійснює тим самим саму себе». Ми вважаємо, що в педагогічному волонтерстві закладено величезний потенціал для набуття особистісних смислів дуже широкому колу людей, і завдання підготовки полягає в тому, щоб створити волонтерам умови для набуття цих смислів. Знаходячи сенс, людина робить крок на шляху до щастя. Набуття особистісного сенсу у реалізації педагогічних позицій та ролі волонтера-педагога є максимальним результатом формування готовності. Саме це ми вважаємо запорукою подальшого саморозвитку та вдосконалення людини у педагогічному волонтерстві.

На I етапі необхідно прояснити особливості взаємодії в ролі та педагогічні позиції волонтера-педагога. Ключові методи на цьому етапі: лекційний, рольова гра, аналіз ситуацій взаємодії, консультування.

На II етапі необхідно організувати вивчення методів та форм взаємодії волонтерів та дітей, прийнятих у волонтерській організації та забезпечити їх відпрацювання практично. Ключові методи: лекційний, ігровий, педагогічний майстер-клас, аналіз ситуацій взаємодії, волонтерська практика.

На III етапі необхідно забезпечити вивчення зразків волонтерських проектів та створити умови для складання волонтерами власних розробок у межах реалізації волонтерської педагогічної позиції. Ключові методи: лекційний, педагогічний майстер-клас, тренування проектування продукту

(самостійна робота), консультування.

На IV етапі необхідно допомогти волонтерам у вивченні схем аналітичної роботи та організувати їх практичне відпрацювання. Ключові методи: розбір навчальних ситуацій взаємодії, консультування, самостійна робота.

На V етапі потрібно створити умови для актуалізації ціннісно-сміслового ставлення до волонтерської діяльності. Ключові методи: організація розмов зі значимими особистостями, неформальні зустрічі у колі волонтерів та ведучих, духовно-просвітницькі поїздки та заходи для волонтерів.

Кожна із структурних складових волонтерської педагогічної позиції («Учитель», «Умілець (С)», «Мудрець», «Батько», «Інтегральна характеристика») містить п'ять критеріїв, розділених за рівнями (1,2,3,4,5), що дозволяють оцінити індивідуальні досягнення волонтерів під час проходження етапів формування готовності.

Характеристика критеріїв

Педагогічна позиція «Учитель» (У):

У1 Готовність прийняти позицію «Учитель» рамках волонтерської діяльності

У2 Здатність використовувати елементарні технології та форми взаємодії з дітьми під час занять.

У3 Здатність складати плани духовно-просвітницьких занять і реалізовувати їх на практиці.

У4 Здатність аналізувати та коригувати заняття з дітьми, власні дії під час їх проведення.

У5 Набуття особистісного сенсу реалізації позиції «Учитель» у ході волонтерської діяльності

Педагогічна позиція «Умілець» (С):

С1 Готовність прийняти позицію «Умілець» рамках волонтерської діяльності

С2 Здатність використовувати елементарні технології та форми взаємодії з дітьми під час проведення майстер-класів.

С3 Здатність складати та реалізовувати плани творчих, трудових та практичних майстер-класів.

С4 Здатність аналізувати та коригувати майстер-класи з дітьми, власні дії під час їх проведення.

С5 Набуття особистісного сенсу реалізації позиції «Умілець» у ході волонтерської діяльності

Педагогічна позиція «Мудрець» (М)

М1 Готовність прийняти позицію «Мудрець» у рамках волонтерської діяльності

М2 Здатність використовувати елементарні технології та форми взаємодії з дітьми під час проведення заходів (екскурсій).

М3 Здатність конструювати плани заходів (екскурсій) із використанням соціокультурного простору та можливостей волонтерського колективу

М4 Здатність аналізувати та коригувати заходи (екскурсії), власні дії під час їх проведення.

М5 Набуття особистісного сенсу реалізації позиції «Мудрець» у ході волонтерську діяльність.

Педагогічна позиція «Батько» (Б)

Б1 Готовність прийняти позицію «Батько» у рамках волонтерської діяльності;

Б2 Здатність використовувати елементарні технології та форми взаємодії з дітьми під час проведення індивідуальних зустрічей;

Б3 Здатність складати плани індивідуальних зустрічей із дитиною;

Б4 Здатність аналізувати та коригувати проведення індивідуальних зустрічей з дитиною, власні дії під час їх проведення;

Б5 Набуття особистісного сенсу реалізації позиції «Батько» під час волонтерської діяльності.

Інтегральна характеристика (І)

І1 Ідентифікація за участю волонтера-педагога за допомогою сприйняття цілей та принципів педагогічного волонтерства;

I2 Здатність взаємодіяти з дітьми, співробітниками та колегами волонтера в ролі волонтера з огляду на особливості цієї взаємодії;

I3 Здатність розробляти власні рішення у галузі педагогічного волонтерства з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей;

I4 Здатність аналізувати та осмислювати власну волонтерську діяльність та дії інших (дітей, колег-волонтерів), і, при необхідності, коригувати.

I5 Набуття особистісного сенсу участі у педагогічному волонтерстві.

При розробці змістовного наповнення програми підготовки ми спиралися на визначені у розділі 1 норми та стандарти взаємодії, а також проєктовані підсумкові результати.

Умови функціонування процесу формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми

Організаційно-педагогічні умови, за яких забезпечується результативність процесу формування готовності:

- Мотиваційні: опора відповідального за підготовку на особистий досвід учасників та заохочення їх прагнення реалізувати альтруїстичну спрямованість у своїй діяльності; організація спільних з учасниками підготовки заходів, яких забезпечується неформальне спілкування та знайомство зі значимими особистостями, що володіють важливим духовним та соціально-педагогічним досвідом; забезпечення відповідальним за підготовку зворотного зв'язку та супровід учасників під час підготовки за допомогою таблиць індивідуальних здобутків, консультацій, індивідуального спілкування.

- Організаційні: єдина програма підготовки для групи учасників на період навчального року, що забезпечує поетапне формування готовності; можливість учасникам підготовки вибрати різні формати проходження програми підготовки; включення учасників підготовки до контрольованої волонтерської практики та волонтерську традицію організації; організація інтерактивної групової роботи при очному форматі підготовки або індивідуальне консультування (при дистанційній формі підготовки).

- Змістовні: реалізація модульного плану програми підготовки відповідно

до структурою волонтерської педагогічної позиції; навчання діям у рамках ситуаційного характеру взаємодії з дітьми у конкретному напрямі педагогічного волонтерства; освоєння норм та стандартів взаємодії, прийнятих у волонтерській організації, за допомогою роботи з навчально-методичними посібниками, спеціальними кейсами, відео та іншими методичними матеріалами.

Чинники, що впливають на результативність процесу формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії

Після формулювання основних системних положень, нами був здійснено аналіз факторів, які сприятимуть працездатності системи формування готовності. Серед них ми окреслили п'ять основних:

1. Стійке добровільне бажання учасників підготовки брати участь у підготовці, реалізовувати кожен із структурних складових волонтерської педагогічної позиції;

2. Позитивна мотивація (пов'язана з безкорисливим наданням допомоги дітям, які перебувають у СЖС);

3. Високий рівень прояву таких особистісних якостей альтруїстична спрямованість, здатність до співпереживання, відповідальність;

4. Сприятливі життєві обставини учасників, які дозволяють проходити підготовку та займатися педагогічним волонтерством;

5. Гуманне та доброзичливе ставлення до учасників підготовки зі сторони ведучих (терпіння, вміння згладжувати неприємні ситуації, ненав'язливість, оптимізм, безумовне прийняття всіх учасників з них характером та особистісними якостями та співучасть стиль спілкування).

Безумовно, тут можна виділити обставини, які сприяють позитивному прогнозу до участі у волонтерській діяльності: підтримка сім'єю волонтерства, наявність стабільної зайнятості, вільного часу (головним чином у вихідні дні) та волонтерського досвіду. До педагогічному напрямку волонтерства та проходження підготовки сприяють: наявність вищої освіти (особливо педагогічної), різні творчі хобі, досвід виховання власних дітей, педагогічний

волонтерський досвід. До несприятливих обставин належать: конфлікти в сім'ї через участь у діяльності, погані відносини з родичами, велике навантаження на основному місці зайнятості, серйозні захворювання, необхідність постійного догляду (за хворими чи старими родичами, маленькими дітьми). Також можна виділити обставини, які мають неоднозначний вплив: навчання у вузі, відсутність сім'ї та досвіду виховання дітей, широке коло захоплень, багатодітність, бажання стати прийомним батьком або вже наявні прийомні діти, професійна педагогічна зайнятість.

Волонтерські програми в школах – інтернатах [4, 16, 19, 38, 40]. У липні 2003 року Центр волонтеріату «Добра Воля» за підтримки Посольства Королівства Нідерландів (Програма МАТРА КАП) розпочав реалізацію проекту «Волонтери дітям». Ідея проекту полягає в залученні волонтерів для роботи з дітьми в 3 школах-інтернатах м. Києва. Ідея проекту «Волонтери дітям» виникла в організаторів ще за рік до початку його реалізації. Поштовхом до цього стало стажування в Польщі, під час якого працівники Центру волонтеріату «Добра Воля» познайомилися з досвідом Люблінського центру волонтеріату із залучення волонтерів до шкіл-інтернатів міста. Ідея сподобалась, тим більше що в Любліні вона дуже успішно реалізовувалась. Після повернення в Київ було організовано зустріч з директорами трьох шкіл-інтернатів Дніпровського району, де територіально розмістився ЦВ «Добра Воля». Директори всіх трьох шкіл зацікавились ідеєю залучення 54 волонтерів для роботи з дітьми в їхніх закладах. Зацікавленість визначалась і проблемами шкіл, серед яких і нестача педагогічного колективу, невелика кількість молодих працівників, великі класи і психологічно травмовані діти, яким потрібна додаткова увага. Ще через півроку проект розпочався... Це був дуже цікавий початок, оскільки майже все робилося вперше. Звичайно, в Україні багато організацій залучають волонтерів, серед них і в школи-інтернати та дитячі будинки. Але довгострокова комплексна волонтерська програма, яка одночасно впроваджується в трьох школах-інтернатах різного профілю (для дітей з неблагополучних сімей, слабким слухом і розумово відсталих дітей),

реалізовувалася вперше.

Коли розпочинався проект, у працівників «Доброї Волі» були припущення щодо можливих труднощів і перешкод. І справді, як і в будь-якій новій справі, труднощі з'явилися, як очікувані, так і не дуже. На першому етапі реалізації проекту було проведено навчання з волонтерського менеджменту для працівників шкіл-інтернатів.

Навчання пройшло успішно, але у зв'язку із сильною завантаженістю, на жаль, не взяли участь директори шкіл-інтернатів і їхні заступники. Це зумовило те, що потім доводилося ще й ще розповідати про особливості роботи з волонтерами. Після тренінгу працівники шкіл-інтернатів успішно розробили перелік вакансій, на які вони хотіли б запросити волонтерів.

Другим етапом став набір волонтерів на запропоновані вакансії. Під час першого набору близько 15 осіб заявили про своє бажання взяти участь у навчанні для волонтерів. І як же здивувалися організатори, коли на тренінг прийшла половина. Це була перша серйозна проблема, яку необхідно було якось розв'язувати. Вирішили зателефонувати всім, хто не прийшов і з'ясувати причини, а на наступний набір залучати на 40% більше волонтерів, ніж потрібно. Два наступних набори волонтерів пройшли успішно. І ось волонтери пішли в школи. Заняття з правознавства; профілактики негативних явищ; німецька мова; англійська мова; екологічна освіта; тренінги на згуртування вихованців; допомога учням 6—8 класів з таких предметів, як хімія, біологія, математика; робота з молодшими дітьми — ось неповний перелік того, чим зараз займаються волонтери. Здавалося б, усе добре, але тут почали виникати непередбачувані труднощі. Працівники шкіл почали говорити про те, що треба зробити перерву в залученні волонтерів, що в дітей завантажений розклад і часу на додаткові заняття в них немає. Волонтери зі свого боку зауважували, що дітям заняття подобаються і вони просять приходити їх частіше. Так, одна з волонтерок розпочала заняття з німецької мови з учнями 6-х класів. Через тиждень до неї підійшли старшокласники і попросили про заняття і для них. Важко було передбачити, що вихованці шкіл-інтернатів зацікавляться

вивченням другої іноземної мови. Але це факт і факт дуже приємний. Звичайно, позицію педагогів шкіл-інтернатів можна зрозуміти: вони повинні витратити додатковий час на роботу з волонтерами, а крім того, повинні захистити дітей у випадку неетичного поведіння волонтера (на щастя, таких випадків не було). Крім того, як і будь-що нове, волонтерські програми наражаються на певний опір.

Спробуємо розглянути ситуацію з двох боків: з точки зору плюсів, які несуть у собі волонтерські програми в школах-інтернатах, та з точки зору можливих ризиків і труднощів. Першим і найважливішим позитивом ми вважаємо те, що вихованцям подобається, коли до них приходять волонтери і проводять з ними заняття. Причин прихильності може бути багато: це й те, що волонтери — нові люди, які прийшли із зовнішнього світу, те, що вони однолітки і можуть розповісти про багато цікавих речей. А, може, основна причина в тому, що дітям потрібно більше уваги. У будь-якому випадку зацікавленість дітей, їхнє бажання витратити свій вільний час на заняття, які проводять волонтери, є одним з основних аргументом на користь того, що такі програми потрібно впроваджувати. Другим аргументом на користь волонтерських програм у школах-інтернатах є те, що робота волонтерів — це допомога вчителям і вихователям. Волонтери в жодному разі не можуть замінити або перебрати на себе функції персоналу шкіл-інтернатів, але вони можуть надавати посильну допомогу в роботі з дітьми. Це тим важливіше, що в інтернатних закладах часто не вистачає вчителів і вихователів. Отже, за правильної організації їхньої роботи і позитивного ставлення до них волонтери могли б значно полегшити роботу педагогів у школах-інтернатах.

Третій аргумент на користь роботи волонтерів у школах-інтернатах полягає в тому, що вихованці мають можливість здобути нові знання та навички. Це знання з різних предметів, які проводять волонтери (зараз працюють курси правознавства, німецької мови, англійської мови, мистецтвознавства, драматичний гурток); нові навички (наприклад, вишивання нитками, бісером, зрештою, читання). Потрібно також зважати на те, що діти

спілкуються переважно або зі своїми однокласниками, або з учителями й вихователями школи. Тому спілкування з однолітками «ззовні» розвиває їхні комунікативні навички, готує їх до ситуацій, які виникнуть поза межами школи.

Однак, звичайно, робота волонтерів несе в собі певні труднощі та загрози як для установи, так і для дітей. Насамперед, певним ризиком є те, як сприймуть діти волонтера, а волонтер – дітей, адже часто волонтери – це молодь, яка не має педагогічної і психологічної освіти.

Чи не виникатимуть конфлікти, образи? Тут має працювати принцип «не нашкодь». Тому моніторинг роботи волонтерів, особливо на перших етапах їхньої роботи є необхідним елементом волонтерських програм.

Наступним ризиком роботи волонтерів є те, що вони можуть припинити свою діяльність через ті чи інші причини. Для дітей, а тим більше вихованців інтернатів, це може бути ще однією психологічною травмою. У них може скластися враження, що їх знов покинули. На жаль, досліджень стосовно цієї проблеми в Україні немає, та й волонтерських програм не так багато.

І третьою трудностю, з якої виконавці проекту «Волонтери дітям» уже зіштовхнулися, є потреба в додаткових ресурсах для впровадження волонтерських програм. Це і час вихователів і вчителів, які консультують і 56 контролюють волонтерів, це і додаткові аудиторії, яких часто просто немає, це спортивний інвентар, канцтовари і банальний копіювач. Тут могли б допомогти меценати, які ресурсами посприяли б розвитку волонтерства в інтернатних закладах.

Проект «Волонтери дітям» триває, накопичується досвід впровадження волонтерських програм у школах-інтернатах. І вже виникла потреба обговорити напрацьовані результати і спланувати розвиток волонтерських програм. Так, Центр волонтеріату «Добра Воля» періодично проводить семінари для волонтерів і семінари для працівників інтернатних закладів, круглі столи для керівників шкіл-інтернатів м. Києва, а також для представників громадських і державних організацій, які працюють з дітьми в школах-інтернатах. Мета всіх цих заходів – обмінятися досвідом, обговорити успіхи й труднощі, що виникали

в процесі реалізації проекту, і, звичайно, спланувати розвиток волонтерських програм у школах-інтернатах на наступний рік.

Працівники Центру волонтеріату «Добра Воля» завжди запрошують усіх зацікавлених до участі в семінарах і круглих столах. Студенти-волонтери, беручи участь у міжнародних програмах, мають змогу набути фахових знань з обраної спеціальності в процесі спілкування з професіоналами, спостереження за їхньою роботою, ознайомлення з певними методиками і технологіями і їхнім застосуванням на практиці, вони знайомляться з діяльністю громадських організацій різних країн, набувають досвіду спілкування і співпраці з іноземними студентами.

У результаті — вони зростають не лише професійно, а й особистісно, проявляючи ініціативність, творчість, активність, формуючи гуманістичні цінності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Дані, отримані внаслідок проведення другої частини дослідження, дозволяють нам зробити такі висновки.

1. З досвіду підготовки волонтерів в умовах некомерційних організацій можна зробити висновок, що основні зусилля підготовки спрямовані на встановлення міцного зв'язку між особистісною позицією людини та волонтерською діяльністю за умови оволодіння новими волонтерами методами та формами волонтерської роботи. Некомерційні організації допомагають новим волонтерам актуалізувати свій досвід для вирішення завдань сфери надання допомоги дітям.

2. Було успішно апробовано основні положення системи. Доведено, що формування у волонтерів готовності до взаємодії з дітьми відбувається у межах п'яти етапів. Результативність процесу формування готовності можлива за дотримання п'яти основних принципів.

3. З метою виконання етапних завдань на I етапі необхідно прояснити особливості взаємодії у ролі та педагогічних позиціях волонтера педагога. Ключові методи на цьому етапі: лекційний, рольова гра, розбір ситуацій взаємодії, консультування.

На II етапі необхідно організувати вивчення норм та стандартів взаємодії волонтерів та дітей, прийнятих у волонтерській організації та забезпечити їх відпрацювання на практиці. Ключові методи: лекційний, ігровий, педагогічний майстер-клас, розбір ситуацій взаємодії, волонтерська практика.

На III етапі необхідно забезпечити вивчення зразків волонтерських проектів та створити умови для розроблення волонтерами власних проектів у рамках реалізації педагогічної взаємодії з дітьми. Ключові методи: лекційний, педагогічний майстер-клас, тренування проектування продукту (самостійна робота), консультування.

На IV етапі необхідно допомогти волонтерам у вивченні схем аналітичної роботи та організувати їх практичне відпрацювання. Ключові методи: розбір навчальних ситуацій взаємодії, консультування, самостійна робота.

На V етапі потрібно створити умови для актуалізації ціннісно-сміслового ставлення до волонтерської діяльності. Ключові методи: особистостями, неформальні зустрічі у колі волонтерів організація розмов зі значимими та ведучих, духовно-просвітницькі поїздки та заходи для волонтерів.

4. У процесі експериментальної роботи доведено:

– у рамках процесу формування готовності необхідно долучати нових волонтерів до традиції волонтерської організації та готувати їх до реалізації усталених в організації норм і стандартів взаємодії дітьми;

– основою для формування готовності є обмежена в часу програма тривалістю від чотирьох до дев'яти місяців (при частоті занять двічі на тиждень по 2-3 аудиторні години), зміст якої регулюється навчальним планом;

– основою навчального плану є тематичні лекції, які розкривають норми, зміст та стандарти взаємодії волонтерської організації в рамках напряму педагогічного волонтерства, підкріплені практичними заняттями;

– актуалізація ціннісно-сміслового ставлення до волонтерської діяльності при збереженні етичної коректності та тактовності відбувається через включення учасників підготовки до традиції волонтерської організації (через розмови зі священниками та значними фахівцями, спільні поїздки та екскурсії, неформальні зустрічі) та сприяє освіті особистісних смислів у волонтерській діяльності;

– навчання волонтерів педагогічно-апробованим діям у ситуаціях взаємодії з дітьми з прийняттям педагогічних позицій є однією з умов формування готовності до взаємодії з дітьми та реальною потребою самих волонтерів;

– інтерактивні форми підготовки волонтерів (рольова гра, робота в міні-групах, педагогічний майстер-клас) є затребуваними та необхідними для відпрацювання практичних здібностей до взаємодії з дітьми;

– при послідовному вирішенні етапних завдань у рамках модульного плану з використанням необхідних на кожному етапі спеціальних методів забезпечується формування готовності волонтерів до педагогічного взаємодії з дітьми на високому та середньо-високому рівнях;

– система діагностики, що оцінює показники готовності по п'ятибальною шкалою на етапах вхідного, поточного, підсумкового контролю досить зручна, інформативна та корелює з особистісною самооцінкою та відгуками спостерігачів щодо ефективності діяльності волонтерів;

– результативному формуванню готовності та участі у педагогічному волонтерстві сприяють такі особисті якості: відповідальність, альтруїстична спрямованість та здатність до співпереживання;

– єдність програми підготовки за можливості вибрати формат (дистанційний, очний, заочний, індивідуальний режим) є запорукою успішного формування готовності до взаємодії у різних життєвих обставини учасників підготовки;

– вирішальне значення на формування готовності до взаємодії з дітьми мають аудиторні заняття за програмою підготовки та волонтерська педагогічна

практика;

– стійке зростання показників готовності до педагогічного взаємодії з дітьми спостерігається у всіх учасників підготовки поза залежно від формату підготовки, причому найбільш помітне зростання – у тих, хто доти був пов’язані з педагогічної діяльністю;

– за неможливості здійснювати підготовку в очному форматі особливе увага має бути приділена індивідуальним консультаціям учасників підготовки;

- зміна показників ідентифікації та особистісних смислів у ході підготовки багато в чому залежить не тільки від проходження програми підготовки, а також від суб’єктивного бажання учасників реалізовувати ті чи інші педагогічні позиції.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, ми можемо дійти висновку про те, що мета дослідження – створення цілісної системи формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, – досягнуто і всі дослідні завдання вирішено.

Формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми необхідно розглядати у контексті соціокультурного феномену педагогічного волонтерства. Цей феномен бере свій початок з перших волонтерських педагогічних практик початку ХХ століття. Сутність феномену педагогічного волонтерства складають, з одного боку, волонтерські та інституційні характеристики, а з іншого – педагогічні, найважливішими з яких є: альтруїстична спрямованість, сталість в діяльності, націленість на досягнення педагогічних результатів, використання педагогічних дій у роботі з дітьми, проходження обов'язкової підготовки новими волонтерами.

При вивченні педагогічної взаємодії волонтерів з дітьми було визначено, що готовність до взаємодії є готовністю до реалізації «волонтерської педагогічної позиції», що структурно складається з чотирьох базових педагогічних позицій («Учитель», «Умілець», «Мудрець», «Батько») та соціальної ролі волонтера-педагога.

Завдяки соціокультурному аналізу волонтерських практик, вдалося виділити п'ять основних напрямів педагогічного волонтерства: наставництво; репетиторство; освітнє волонтерство; соціально-розвиваюча діяльність із сиротами та дітьми з ООП; духовно-просвітницький напрямок.

Також було виявлено зв'язок даних напрямків із реалізацією волонтерської педагогічної позиції.

Для формування готовності волонтерів до взаємодії з дітьми необхідно навчити волонтерів використанню педагогічних дій, які у своїй сукупності утворюють норми та стандарти взаємодії, а також створити умови для прийняття та осмислення реалізованих педагогічних позицій та соціальної ролі

волонтера-педагога у контексті діяльності волонтерської організації.

У другій частині дослідження було здійснено комплексний аналіз існуючих систем підготовки волонтерів. Аналіз дозволив визначити характерні особливості підготовки волонтерів у некомерційних організаціях: підготовка волонтерів має непрофесійний характер, вона сильно обмежена за частотою та тривалістю, але вимагає від учасника включення до педагогічного волонтерства, формування певної ідентичності, набуття спеціальних знань та умінь взаємодії з дітьми; при здійсненні підготовки неможливо обмежуватись інструктажами або короткими вступними курсами, необхідно працювати над розвитком стійких особистісних характеристик волонтерів, які забезпечують готовність до педагогічної взаємодії із дітьми; при здійсненні підготовки необхідно враховувати вплив мотивації, бажання, а також особистісних якостей волонтерів (найважливіші яких – відповідальність, альтруїстична спрямованість, здатність до співпереживання дітям, які перебувають у СЖС); підготовка повинна враховувати різні форми педагогічної взаємодії, які реалізують волонтери, приймаючи педагогічні позиції; підготовка протікає в умовах конкретної волонтерської організації та у конкретному напрямі педагогічного волонтерства, а характер діяльності організації та прийняті норми надання допомоги є еталоном щодо підготовки волонтерів.

На етапі конструювання було створено цілісну систему формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми. Реалізація системи пов'язана з використанням основних принципів: принцип орієнтації підготовки на конкретні волонтерські завдання, педагогічно-апробовані дії, норми та стандарти; принцип використання різноманітних методів навчання дорослих у відповідно до завдань етапів формування готовності; принцип використання позитивної мотивації; принцип поєднання індивідуального підходу з груповою формою підготовки; принцип варіативності форматів за єдності програми підготовки.

Сам процес формування готовності відбувається у межах п'яти етапів:

1. Співвіднесення особистісної позиції учасників підготовки з

волонтерською педагогічною позицією (у різних структурних складових);

2. Опанування учасниками підготовки елементарними здібностями взаємодії з дітьми у рамках діяльності волонтерської організації;

3. Опанування учасниками підготовки здібностями проектувати власні рішення у рамках діяльності волонтерської організації;

4. Опанування учасниками підготовки здібностями аналізувати та коригувати волонтерську діяльність;

5. Становлення в учасників підготовки особистісних смислів у реалізації педагогічного волонтерства.

Для досягнення позитивних результатів на кожному етапі необхідно використовувати механізм формування готовності, коротка характеристика якого зводиться до того, що на I етапі необхідно прояснити особливості взаємодії у ролі та педагогічних позиціях волонтера-педагога. Ключові методи на цьому етапі: лекційний, рольова гра, розбір ситуацій взаємодії, консультування. На II етапі необхідно організувати вивчення норм та стандартів взаємодії волонтерів та дітей, прийнятих у волонтерській організації та забезпечити їх відпрацювання на практиці. Ключові методи: лекційний, ігровий, педагогічний майстер-клас, розбір ситуацій взаємодії, волонтерська практика. На III етапі необхідно забезпечити вивчення зразків волонтерських проектів та створити умови для складання волонтерами власних розробок у рамках реалізації волонтерської педагогічної позиції. Ключові методи: лекційний, педагогічний майстер-клас, тренування проектування продукту (самостійна робота), консультування. На IV етапі необхідно допомогти волонтерам у вивченні схем аналітичної роботи та організувати їх практичне відпрацювання. Ключові методи: розбір навчальних ситуацій взаємодії, консультування, самостійна робота. На V етапі необхідно створити умови для актуалізації ціннісно-смиислового ставлення до волонтерської діяльності. Ключові методи: організація розмов зі значними особистостями, неформальні зустрічі в колі волонтерів та ведучих, духовно-просвітницькі поїздки та заходи для волонтерів.

Організаційно-педагогічні умови, за яких забезпечується результативність процесу формування готовності:

– Мотиваційні: опора відповідального за підготовку на особистий досвід учасників та заохочення їх прагнення реалізувати альтруїстичну спрямованість у своїй діяльності; організація спільних з учасниками підготовки заходів, яких забезпечується неформальне спілкування та знайомство зі значимими особистостями, що володіють важливим духовним та соціально-педагогічним досвідом; забезпечення відповідальним за підготовку зворотного зв'язку та супровід учасників під час підготовки за допомогою таблиць індивідуальних здобутків, консультацій, індивідуального спілкування.

– Організаційні: єдина програма підготовки для групи учасників на період навчального року, що забезпечує поетапне формування готовності; можливість учасникам підготовки вибрати різні формати проходження програми підготовки; включення учасників підготовки до контрольованої волонтерської практики та волонтерську традицію організації; організація інтерактивної групової роботи при очному форматі підготовки або індивідуальне консультування (при дистанційній формі підготовки).

– Змістовні: реалізація модульного плану програми підготовки відповідно до структурою волонтерської педагогічної позиції; навчання діям у рамках ситуаційного характеру взаємодії з дітьми у конкретному напрямі педагогічного волонтерства; освоєння норм та стандартів взаємодії, прийнятих у волонтерській організації, за допомогою роботи з навчально-методичними посібниками, спеціальними кейсами, відео та іншими методичними матеріалами.

Аналіз даних локальних експериментів показав, що:

– основою процесу формування готовності є обмежена в часі програма підготовки, що розкриває норми та стандарти волонтерської діяльності в основному напрямі педагогічного волонтерства, характерним для волонтерської організації;

– підготовка має долучати нових волонтерів до традиції волонтерської

організації та готувати їх до реалізації усталених у організації норм та стандартів взаємодії з дітьми за допомогою тематичних теоретичних та практичних занять (з навчанням дії ситуаціях взаємодії), волонтерської педагогічної практики;

– актуалізація ціннісно-сислового ставлення до волонтерської діяльності при збереженні етичної коректності та тактовності відбувається через включення учасників підготовки до традиції волонтерської організації (через розмови зі значними особистостями, спільні поїздки та екскурсії, неформальні зустрічі) та сприяє утворенню особистісних смислів у волонтерської діяльності;

– інтерактивні форми підготовки волонтерів (рольова гра, робота в міні-групах, педагогічний майстер-клас) є затребуваними та знаходять максимальний відгук учасників підготовки;

– при послідовному вирішенні етапних завдань у рамках модульного плану з використанням необхідних на кожному етапі методів підготовки забезпечується формування готовності до педагогічної взаємодії з дітьми на високому та середньо-високому рівнях;

– система діагностики, що оцінює показники готовності п'ятибальної шкалі на етапах вхідного, поточного, підсумкового контролю досить зручна, інформативна та корелює із загальною логікою відгуків про ефективність діяльності волонтерів;

– єдність програми за можливості вибрати формат підготовки (дистанційний, очний, заочний, індивідуальний режим) є запорукою успішного формування готовності до взаємодії у різних життєвих обставини учасників підготовки;

– за неможливості здійснювати підготовку за очним форматом особливе увага має бути приділена індивідуальним консультаціям учасників підготовки;

– зростання показників ідентифікації та утворення особистісних смислів у ході підготовки багато в чому залежить не тільки від системи підготовки, а й від суб'єктивного бажання учасників реалізовувати ті чи інші педагогічні

позиції.

Процес формування готовності відбувається результативно за наявності сприятливих факторів: – стійке та добровільне бажання нових волонтерів брати участь у підготовці, реалізовувати кожен із структурних складових педагогічних ситуацій; – позитивна мотивація (пов'язана з безкорисливим наданням допомоги дітям, які перебувають у СЖС); – високий рівень прояву таких особистісних якостей як альтруїстична спрямованість, здатність до співпереживання, відповідальність; – сприятливі життєві обставини учасників, що дозволяють проходити підготовку та займатися педагогічним волонтерством; – гуманне та доброзичливе ставлення до учасників підготовки зі сторони ведучих (терпіння, вміння згладжувати неприємні ситуації, ненав'язливість, оптимізм, безумовне прийняття всіх учасників з них характером та особистісними якостями, що сприяє стилю спілкування).

Таким чином, результат вирішення завдань дослідження підтверджує вихідну гіпотезу дослідження. Ми стверджуємо, що процес формування готовності волонтерів до педагогічної взаємодії з дітьми, які перебувають у СЖС, буде результативним, якщо він реалізується відповідно із системою формування готовності, яка: ґрунтується на соціокультурних особливостях педагогічного волонтерства та враховує його основні напрямки; націлена на формування готовності волонтерів реалізовувати педагогічні позиції за умов ситуацій взаємодії з дітьми; реалізується відповідно до наступних принципів підготовки волонтерів: орієнтація на конкретні волонтерські дії, норми та стандарти; використання методів навчання відповідно до етапних завдань процесу формування готовності; використання альтруїстичної мотивації волонтерів під час проведення підготовки; поєднання індивідуального підходу з груповою формою підготовки; варіативність форматів при єдності програми підготовки; визначає організаційно-педагогічні умови на мотиваційному, організаційному та змістовному рівнях та поетапний механізм формування готовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Алексеєнко Т. Ф. Основні концепції та філософія виховання батьків. *Початкова школа* 1996. №8. С. 54–57.
3. Аналіз закону «Про волонтерську діяльність». URL: <http://civil-rada>. (дата звернення: 12.10.2023).
4. База перевірених організацій та волонтерів. URL: <http://4army.com.ua>. (дата звернення: 12.10.2023).
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посібник. Київ : Логос, 2003. 134 с.
6. Вайнілович Н. Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2010. №2. С. 407–410.
7. Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. Київ : Академпрес, 1999. С. 15–47.
8. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12/conv> (дата звернення: 12.10.2023).
9. Про волонтерську діяльність : Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 12.10.2023).
10. Про громадські об'єднання : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 12.10.2023).
11. Про соціальну роботу з дітьми, сім'ями та молоддю : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення: 12.10.2023).
12. Про соціальні послуги : Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/2671-VIII> (дата звернення: 12.10.2023).
13. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні :

- Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 12.10.2023).
14. Володарська Н. Д. Розвиток світоглядних орієнтацій в процесі самотворення особистості. *Самотворення у розвитку особистості* : науково методичний посібник / за редакцією Л. З. Сердюк. Київ : Педагогічна думка, 2015. С. 27–40.
 15. Волонтерство – традиції та інновації. Київ: ЦСПГІ, 2016. 43с.
 16. Волонтерство в Україні : цифри та долі. URL: <http://www.pic.com.ua> (дата звернення: 12.10.2023).
 17. Посібник волонтера / В. В. Вашкович, О.Ю. Василенко, Т. О. Карабін, Я. В. Лазур, В. В. Манзюк, В. М. Рошканюк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 88 с.
 18. Волонтерство: порадник для організатора волонтерського руху / укл. Т.Л. Лях. Київ : ВГЦ «Волонтер», 2001. 176 с.
 19. Волонтерська служба недержавної організації соціальної сфери / О. Стецьков, Н. Майорова, В. Шелковнікова. Київ : Сфера, 2022. 92 с.
 20. Волонтерський рух : світовий досвід та українські громадянські практики. Аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с. URL: <http://www.niss.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2023).
 21. Голованова Т.П., Гапон Ю.А. Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства. Запоріжжя : [б.в.], 1996. 174 с.
 22. Голуб В.Л. Ключові поняття та категорії державного управління у сфері волонтерської діяльності. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. С. 25–30.
 23. Горбач С. Феноменологічний аналіз категорії «складна життєва ситуація». *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 1. С. 94–103.
 24. Дейчаківський М. Роль громадських організацій в Україні. *Громада*. 1995. С. 10–24.
 25. Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів : посібник для керівників волонтерських груп та програм. Запоріжжя : [б.в.], 2004. 25 с.

26. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015 (дата звернення: 12.10.2023).
27. Загальна декларація про волонтерську діяльність. URL: <https://old.dyvensvit.org/articles/2018.html>. (дата звернення: 12.10.2023).
28. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001. № 2402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
29. Про благодійництво та благодійні організації : Закон України від 16.09.1997 р. зі змінами та доповненнями від 07.03.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.10.2023).
30. Про волонтерський рух : Закон України від 22.10.2009 № 5266. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF42A00A> (дата звернення: 12.10.2023).
31. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
32. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю : Закон України від 03.08.2023 № 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
33. Законодавство України про соціальний захист населення. Київ : [б.в.], 2020. 224 с.
34. Звіт дослідження «Волонтерський рух в Україні». URL: <http://www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/report.aspx> (дата звернення: 12.10.2023).
35. Іванова І. Б. Програма діяльності Центрів ССМ щодо соціальної роботи з дітьми та молоддю з особливими потребами. *Соціальна робота з молоддю в Україні*: зб. інформ.-метод. матеріалів. Київ : Столиця, 2017. С. 63–75.
36. Інноваційні форми роботи туристсько-волонтерського табору «Росичі». Черкаси : Ред. Черкаського ДУ, 2020. С. 1–36.
37. Історія волонтерського руху в Україні. URL: <http://www.unian.net/> (дата

звернення: 12.10.2023).

38. Історія волонтерського руху. Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». URL: http://www.volunteer_ (дата звернення: 12.10.2023).
39. Камінська Л.Ф. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів. *Вісн. Київ. нац.ун-ту ім. Тараса Шевченка. Соціологія*. 2019. №1-2. С. 91–93.
40. Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні 2019. URL: <http://youth-worker.org.ua/downloads/best-practices-2019/> (дата звернення: 12.10.2023).
41. Кін О.М. Розвиток волонтерської діяльності студентської молоді України наприкінці ХХ століття. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. № 50. С. 201–212.
42. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування: метод. рекомендації / упоряд. Г. М. Лактіонова та ін. Київ : Наук. світ, 2021. 37 с.
43. Корнієвський О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики. Київ : НІСД, 2019. 36 с. URL: <http://niss.gov.ua/> (дата звернення: 12.10.2023).
44. Короткова Р.І. Підготовка соціальних працівників до роботи з волонтерами: методичні розробки до програм «Діди Морози-волонтерис та «Інтерактивний театр» / Р.І. Короткова, Ж.В. Петрочко. Київ : Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2019. 60 с.
45. Лукашевич М.П., Мигович І.І., Пінчук І.М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади. Київ : [б.в.], 2018. 168 с.
46. Маккарлі С., Лінч Р. Управління діяльністю волонтерів. Як залучити громадськість до вирішення проблем суспільства. Київ : Ресурсний центр розвитку громадських організацій «Гурт», 1998. 160 с.
47. Маккарлі С., Лінч Р. Управління діяльністю волонтерів. Київ : Тандем, 1999. С. 26-34.
48. Махначова Н.М., Семенюк І.Ю., Януш М.П. Волонтерський рух як форма самоорганізації начелення у вирішенні нагальних проблем громади.

Theoretical and Metodological Approaches to the Formation of a Modern System of System of Enterprises, Organizations and Institutions' Development : Collective Scientific Monograph (1st edition). Dallas, USA : Primedia eLaunch LLC, 2019. P. 119-130.

49. Мигович І.І., Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи: навч. посібник. Київ : [б.в.], 2022. 166 с.
50. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка: Досвід та перспективи. Запоріжжя : ЗДУ, 1999. 248 с.
51. Назарук В. Волонтерський рух в Україні: від історії до реалій. URL: <http://region.library>. <http://niss.gov.ua/>_(дата звернення: 12.10.2023).
52. Назарук В. Створення та керування волонтерською програмою. Київ : Благодійний фонд «Центр волонтеріату «Добра воля», 2021. 70 с.
53. Петрович В. С., Денис Т. В. Участь у волонтерській діяльності щодо популяризації здорового способу життя як аспект професійного становлення майбутнього соціального педагога. *Волонтерство як ресурс соц. роботи у громаді*: Зб. ст. Київ : Християн. дит. фонд, 2016. С. 76–80.
54. Пилипенко Я.Р. Формування інклюзивної компетентності в контексті підготовки майбутніх педагогів. *Підготовка педагогічних кадрів до роботи з різними категоріями дітей: виклики та можливості: матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 лютого 2018 року)*. Хмельницький : ПП А.В. Царук», 2018. С. 135–138.
55. Підготовка волонтерів і їхня роль у реалізації соціальних проектів / під ред. І. Зверевої, Г. Лактіонова. Київ : Вища школа, 2001. С.9–61.
56. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / під заг. ред.: І. Зверевої, Г. Лактіонової. Київ : Наук. світ, 2011. 49 с.
57. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI URL: <http://www.zakon.rada> (дата звернення: 12.10.2023).
58. Про волонтерську діяльність в Україні. URL: <https://www.facebook.com/photo> (дата звернення: 12.10.2023).
59. Романенкова Л.А. Про систему волонтерської допомоги в Канаді.

Практична психологія і соціальна робота. 2019. № 6. С. 58.

60. Соціальна робота / за ред. В. Андрущенко, М. Лукашевича: у 7 ч. Київ : ДЦССМ, 2002. Ч. 2. 277 с.
61. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко та ін.; За заг. ред. І.Д. Зверєвої, Т.М. Лактіонової. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 256 с.
62. Соціальна робота : Короткий енциклопедичний словник / авт. кол. В.П. Андрущенко, В.П. Бех, В.А. Башкіреєв. Київ : ДЦССМ, 2002. 536 с.
63. Соціологічне дослідження проведене Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з КМІС. URL: <http://dif.org.ua/ua/> (дата звернення: 12.10.2023).
64. Технологізація волонтерської роботи в Україні у сучасних умовах / за ред. проф. А.Й. Капської. Київ : [б.в.], 2011. 140 с.
65. Технологія соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / за заг. ред. А.Й. Капської. Київ: УДЦССМ, 2000. 372 с.
66. Тука Г. Воїни добра. URL: <http://life.pravda> (дата звернення: 12.10.2023).
67. Україна у Світовому рейтингу благодійності. URL: <https://socpartnerstvo.org/ua/news/pressreleases/1596-ukraina-podnyalas-na/> (дата звернення: 12.10.2023).
68. Чайковський М.Є. Інклюзивна компетентність як складова професійної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу. *Педагогіка і психологія професійної освіти* : науково-методичний журнал. 2022. №2. С. 15–21.
69. Шамрай В. О. Сучасний стан офіційного визнання волонтерської діяльності в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2015. № 4. С. 139–145.
70. Школа волонтерів: навчальний посібник/ за заг.ред. Г.С. Скитьової. Київ : 2016. 166 с.
71. Шкрібета Н.В. «Казкова скринька» : методичний посібник для педагогів і студентів закладів вищої освіти / укладач Н.В. Шкрібета; відп. за вип.

- О.П. Демченко. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2018. 52 с.
72. Януш М.П. Теоретичні засади розвитку волонтерського руху як форми самоорганізації населення. *Менеджмент XXI століття : сучасні моделі, стратегії, технології*. Вінниця : Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2019. Ч. 1. С. 739–747.
73. Big Brothers Big Sisters of America. Foundation Guide. URL: <https://foundationguide.org/foundations/big-brothers-big-sisters-of-america/> (дата звернення: 09.02.2023).
74. Bradstock, H. Religion in New Zealand's State Primary Schools. *Journal of Intercultural Studies*. 2015. Vol. 36(3). P. 338–361. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/07256868.2015.1029885> (дата звернення: 12.12.2022).
75. Educational Volunteering. Volunteer BaseCamp. URL: <http://surl.li/ofiml> (дата звернення: 09.02.2023).
76. Elements of effective practice for mentoring. MENTOR: The National Mentoring Partnership. URL: <http://surl.li/ofime> (дата звернення: 29.04.2023).
77. How to become a volunteer tutor abroad. Go overseas. URL: <https://www.gooverseas.com/blog/how-volunteer-tutor-abroad> (дата звернення: 29.04.2023).
78. Соціальний проект «Школа волонтерства». URL: <https://www.facebook.com/shkolavolonterstva/>
79. Lough, B. J. The evolution of international volunteering. 2015. URL: <http://surl.li/ofima> (дата звернення: 12.02.2023).
80. Orphanage volunteering. Globalteer. URL: <https://www.globalteer.org/orphanage-volunteering> (дата звернення: 29.04.2023).
81. Teaching volunteering in Ghana. Agape Volunteers. URL: <https://www.agapevolunteers.com/programmes/teaching-volunteer-in-ghana> (дата звернення: 29.04.2023).
82. Teaching with early childhood development in Ghana. GVI. URL:

- <https://www.gvi.co.uk/programs/volunteer-teaching-in-ghana/> (дата звернення: 30.04.2023).
83. Top 10 Volunteer Projects for Special Needs. Volunteer World. URL: <https://www.volunteerworld.com/en/volunteer-abroad/special-needs> (дата звернення: 29.04.2023).
84. Types of Education volunteers projects. Kaya. Responsible Travel. URL: <https://www.kayavolunteer.com/volunteer-abroad/project-types/teaching-andeducation> (дата звернення: 30.04.2023).
85. Villige, C. Effectiveness of an extracurricular program for struggling readers : a comparative study with parent tutors and volunteer tutors. *Learning and Instruction*. 2019. Vol. 60. P. 54–65. URL: <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2018.11.004> (дата звернення: 17.12.2023).
86. Volunteer. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/словарь/английский/volunteer?q=volunteering> (дата звернення: 15.03.2023).
87. Volunteers to Help Teachers and Schools Address Barriers to Learning (Technical Aid Packet). UCLA Centre. URL: <http://smhp.psych.ucla.edu/pdfdocs/volunteer/volunt.pdf> (дата звернення: 29.04.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А

Запитання до інтерв'ю «Підготовка волонтерів до взаємодії з дітьми»

1. Якою діяльністю займається організація?
2. Якою є специфіка волонтерської роботи в організації?
3. Скільки волонтерів бере участь у діяльності організації?
4. Скільки відсотків із них проходять підготовку у Вашій організації?
5. Як Ви мотивуєте волонтерів на участь у навчанні?
6. До якого виду діяльності Ви готуєте волонтерів?
7. Як відбувається підготовка волонтерів у Вашій організації?
 - на спеціально організованих заняттях, курсах
 - у процесі ведення діяльності
 - у вигляді консультацій
 - надання навчальних матеріалів для самостійного навчання
 - у дистанційному вигляді
 - досвідчений наставник допомагає новачкам освоїти ази діяльності
 - не проходить
8. Яка тривалість підготовки волонтерів?
 - Менше місяця
 - 1-3 місяці
 - 3-6 місяців
 - 6-12 місяців
 - Більше 1 року
 - Підготовка відбувається постійно
9. Як часто відбувається підготовка волонтерів?
 - Кілька разів на тиждень

- Один раз на тиждень
- 2-3 рази на місяць
- Раз на місяць і рідше

10. Чи є поділ на групи, виходячи із волонтерського досвіду учасників?

- Так, є поділ на групи для досвідчених та початківців волонтерів
- Є одна група для всіх
- Свою відповідь:

11. Волонтери якого віку найчастіше проходять підготовку?

12. Яким є співвідношення чоловіків і жінок, які проходять підготовку?

13. Яким Ви бачите підготовленого для роботи з дітьми волонтера?

Якими знаннями, вміннями, навичками він повинен мати?

14. Які особисті якості Ви вважаєте найважливішими для волонтерської діяльності? Розставте в порядку важливості (1 – найважливіше, 10 – найменше важливе): Соціальна активність; Альтруїзм; Толерантність та толерантність; Емпатія/співчуття; відповідальність; Комунікативність; позитивність/оптимізм; Самокритичність; Допитливість; Ініціативність

15. На що робиться акцент під час підготовки волонтерів?

- Переважає теорія;
- Переважає практика;
- Приблизно рівні
- Свою відповідь

16. Чи існують заохочення для волонтерів, які беруть участь у навчанні?

17. Позначте три найважливіші напрями підготовки.

18. Які методи навчання Ви використовуєте?

- Ділова гра
- Лекційний метод
- Інструктування
- Дискусії/ «мозкові штурми»
- Метод кейсів (метод конкретних ситуацій)

- Тренінг
- Майстер-клас
- Інше

19. Вкажіть, будь ласка, засоби, які Ви використовуєте для роботи з волонтерами.

- Аудіовізуальні засоби (фільми)
- Наочні матеріали (слайди, картинки, макети, плакати)
- Друковані (посібники, підручники, статті)
- Електронні ресурси

20. Які форми занять більше за інших подобаються волонтерам?

21. Назвіть, будь ласка, теми занять, які користуються найбільшою популярністю у волонтерів?

22. Які методи та способи Ви використовуєте для досягнення максимальних результатів навчання?

23. Як оцінюються досягнення волонтерів під час навчання?

24. Які методи діагностики Ви використовуєте щодо готовності волонтерів до роботи із дітьми?

- Тестування
- Проективні методики
- Спостереження
- Експертну оцінку
- Самооцінку
- Не використовуємо
- Інше (вказати)

25. Яких результатів вдається досягти під час підготовки?

26. Як підготовка впливає на подальшу волонтерську діяльність та життя волонтерів?

27. Які Ви знаходите труднощі у підготовці волонтерів до роботи з

дітьми?

- Труднощі, пов'язані з особливостями волонтерської діяльності
- Труднощі, пов'язані з самими волонтерами
- Труднощі, пов'язані зі специфікою роботи
- Інше (вказати)

28. Які ви можете дати поради щодо підготовки волонтерів?
(спостереження, особливості роботи, вдалі знахідки)

29. Чи маєте Ви методичні напрацювання для навчання волонтерів?

30. Поділіться будь ласка своїми думками щодо волонтерства та навчання волонтерів (вільна відповідь)

Додаток Б

Матеріали дослідження «Особистісно-орієнтований підхід у організації волонтерської діяльності»

Було використано метод Інтернет-опитування, учасникам пропонувалося заповнити електронну форму опитування на платформі Google. Респондентам потрібно було відповісти на 17 питань різного характеру. Сама участь була анонімною.

Питання анкети

Якщо Ви брали у своєму житті участь у волонтерській діяльності, дайте відповідь, будь ласка, на такі питання.

1. Вкажіть Вашу стать

М/Ж

2. Вкажіть Ваш вік

18-35

35-50

50-65

Понад 65

3. На даний момент Ви:

Працюєте

Вчітеся

Безробітний (-а)

На пенсії

4. Чи перебуваєте ви у певній волонтерській організації?

Так, перебуваю та дію в офіційно-зареєстрованій організації

Так, перебуваю і дію в рамках волонтерської організації, яка не має юридичного статусу (об'єднання приходу, у соціальних мережах, спільноти друзів)

Ні, дію самостійно

Не беру участі у волонтерській діяльності

5. З яким досвідом волонтерської діяльності Ви знайомі?

- Спортивне волонтерство
- Екологічне волонтерство
- Подійне (сервісне) волонтерство
- Добровольчість у сфері охорони здоров'я та НС
- Добровольчість у сфері культури
- Соціальне волонтерство
- Срібне волонтерство
- Віртуальне (інтернет) та медіа волонтерство
- Корпоративне волонтерство
- Волонтерські табори

6. Ваш досвід добровольчої діяльності?

- Немає досвіду
- Менш ніж 1 рік
- Від 1 до 3 років
- Від 3 до 5 років
- Понад 5 років

7. Як часто Ви берете участь у добровільній діяльності?

- Найчастіше 1 раз на тиждень
- 1 раз на тиждень
- Кілька разів на місяць
- Кілька разів на рік і рідше
- Зараз не беру участі

8. Чи берете Ви участь у волонтерській діяльності спрямованої на надання педагогічної допомоги дітям?

- Так
- Ні

9. Як ви ставитеся до поняття «Педагогічне волонтерство» (волонтерська діяльність, пов'язана з педагогічною роботою з дітьми)

- Вважаю його прийнятним

Не вважаю прийнятним

Важко відповісти

10. Чи задоволені Ви тим, як організована зараз волонтерська праця?

Так, мене все влаштовує

Загалом так, є незначні труднощі

Прийнятно, але є великі труднощі

Не задоволений

Важко відповісти/мало беру участь

11. Чи вважаєте Ви свою волонтерську працю ефективною?

Так, вважаю її ефективною

Загалом так, з незначними застереженнями

Є сумніви щодо її ефективності

Швидше вона малоефективна

Ні, вважаю її неефективною

Важко відповісти/мало беру участь у волонтерській діяльності

12. Які Ви відчуваєте труднощі під час зайняття волонтерською діяльністю?

Нестача у знаннях

Емоційне вигоряння

Адміністративний бар'єр

Нерозуміння/відсутність підтримки з боку суспільства (в т.ч. сім'ї, друзів або церковної громади)

Відсутність вільного часу/велика зайнятість

Фінансові проблеми

Свій варіант відповіді

13. Чи вважаєте Ви, що індивідуальний підхід до кожного волонтера з боку волонтерської організації може підвищити ефективність волонтерської праці?

Так, безумовно

Швидше так, ніж ні

- Швидше ні, ніж так
- Ні
- Важко відповісти

14. Якби волонтерська організація запропонувала Вам взяти участь в інших видах діяльності крім основної, погодилися б Ви (нижче наведено список, виберіть те, в чому погодилися б особисто брати участь, можна вказати кілька варіантів)

Початкове тестування з метою визначення здібностей до волонтерської праці

- Складання індивідуального плану волонтерської діяльності
- Ведення особистого щоденника волонтерської діяльності
- Робота за заданою програмою волонтерської діяльності
- Регулярне навчання (очне чи дистанційне)
- Часті збори волонтерських груп для спілкування та обміну досвідом
- Ведення звітної діяльності
- Психологічне консультування (організоване особисто для Вас)
- Регулярне спілкування з іншими волонтерами у соціальних мережах
- Цікаві заходи та поїздки для особистого розвитку
- Нічого з перерахованого
- Вказати своє

15. Які з видів допомоги та підтримки Ви хотіли б отримати від волонтерської організації?

- Очне навчання
- Дистанційне навчання
- Консультування
- Методичні матеріали (посібники, програми, книги)
- Супервізія (наставництво досвідченого фахівця у справі)
- Можливість роботи в команді
- Не потрібна допомога чи підтримка
- Інше (вказати)

16. Яка із фраз характеризує Ваше ставлення до волонтерської діяльності (можна вибрати декілька)?

Волонтерство – це заняття вихідного дня, серйозно до нього ставитися не варто

Волонтерство – це спосіб вирішення серйозних проблем суспільства

Волонтерство – це спосіб добре провести час та отримати приємні бонуси

Волонтерство – це можливість для особистісного розвитку

Волонтерство – це спосіб знайти нових знайомих і опинитися серед однодумців

Волонтерство – можливість надати допомогу конкретній людині

Волонтерство – це спосіб громадського служіння з релігійних переконань

Волонтерство – це спосіб уникнути власних проблем і внести різноманітність у життя

Волонтерство – це відчути себе у центрі суспільно-значущої події

Жодна з них

Додаток В

Анкета для проведення соціологічного дослідження на тему: «Волонтерство як ресурс особистісно-професійного розвитку: погляд студентів»

Вітаємо! Просимо Вас прийняти участь в нашому опитуванні. Анкета анонімна, уся інформація буде використана виключно в наукових цілях. Завчасно вдячні Вам за участь в нашому опитуванні та щирість наданих відповідей.

1. Вкажіть Вашу стать:

- ◆ жіноча
- ◆ чоловіча

2. Вкажіть курс, на якому Ви навчаєтеся:

- ◆ 1
- ◆ 2
- ◆ 3
- ◆ 4
- ◆ 5

3. Чому Ви вирішили стати волонтером? (можливо обрати кілька варіантів)

- ◆ хочу отримати досвід роботи в своїй професійній сфері
- ◆ хочу отримати досвід роботи волонтером
- ◆ хочу безкорисливо творити добро
- ◆ друзі заохотили
- ◆ Ваша відповідь:

4. Волонтерська діяльність для Вас це... (можливо обрати кілька варіантів):

- ◆ вияв альтруїзму, тобто бажання безкорисливо творити добро
- ◆ бажання покращити якість життя інших

- ◆ достойна ціль життя
- ◆ соціальний статус
- ◆ спосіб самореалізації
- ◆ можливість боротися з певною проблемою
- ◆ Ваша відповідь:

5. Оцініть в балах (від 1 до 5) важливість перелічених умінь для діяльності волонтера:

- ◆ комунікативні (налагодження контактів)
- ◆ прогностичні (планування діяльності, прогноз результатів)
- ◆ аналітичні (аналіз соціальних процесів, виділення проблеми)
- ◆ проєктувальні (створення програм діяльності)
- ◆ організаторські (вміння організувати власну діяльність, групи)

6. Чи займалися Ви волонтерською діяльністю до вступу в університет?

- ◆ так
- ◆ ні (переходьте до питання 6)

7. В якому вигляді Вами здійснювалося волонтерство?

- ◆ членство у волонтерській організації
- ◆ регулярна участь у різних волонтерських заходах без членства
- ◆ періодична участь у різних волонтерських заходах без членства

8. Якою діяльністю Ви займаєтеся як волонтер нині? (можливо обрати кілька варіантів)

- ◆ донорство
- ◆ організація/проведення тренінгів, майстер-класів
- ◆ організація/участь у благодійних акціях, флешмобах
- ◆ участь в організації проєктів Студентської соціальної служби
- ◆ Ваша відповідь:

9. Яким чином досвід волонтерської діяльності вплинув на Ваше життя? (можливо обрати кілька варіантів)

- ◆ додав впевненості у комунікації з різними людьми

- ◆ відкрив нові горизонти у професійній та громадській діяльності
- ◆ допоміг краще зрозуміти себе, свої вподобання
- ◆ розширив коло знайомих, колег, друзів
- ◆ особливих змін поки що не відбулося
- ◆ Ваша відповідь:

10. Що особисто для Вас є головним внутрішнім мотивом для подальшої волонтерської діяльності?

- ◆ позитивні результати виконаної роботи
- ◆ розширення кола спілкування, нові знайомства
- ◆ отримання бажаного особистого досвіду
- ◆ можливість участі у покращенні суспільного благополуччя
- ◆ ваша відповідь:

11. Які способи заохочення волонтерів є, на Ваш погляд, найбільш ефективними? (можливо обрати кілька варіантів)

- ◆ матеріальне заохочення (сувеніри, подарунки до свят)
- ◆ надання бонусів та пільг (додаткова стипендія, додаткові бали від викладачів)
- ◆ особливі відзнаки для найкращих волонтерів (грамоти, нагороди)
- ◆ волонтерство не потребує зовнішнього заохочення

12. Чи потрібна, на Ваш погляд, спеціальна підготовка студентів до волонтерської роботи зі сторони університету?

- ◆ так
- ◆ ні (переходьте до питання

13. У якому вигляді має здійснюватися підготовка до волонтерської діяльності?

- ◆ окремий навчальний курс
- ◆ короткотривала програма підготовки при університетських волонтерських службах (школа волонтерів)
- ◆ кількадеенний тренінг для волонтерів-початківців

14. Як Ви оцінюєте стан розвитку студентського волонтерства в Україні?

- ◆ оптимістично
- ◆ скоріше оптимістично
- ◆ скоріше песимістично
- ◆ песимістично
- ◆ складно відповісти

15. З якими проблемами Ви як волонтер зіштовхнулися у своїй діяльності? (можливо обрати кілька варіантів)

- ◆ нестача волонтерів
- ◆ недостатній рівень комплексної підтримки зі сторони держави
- ◆ недостатній рівень суспільної підтримки волонтерських ініціатив
- ◆ незгуртованість волонтерських організацій, служб, окремих волонтерів
- ◆ проблем не існує
- ◆ Ваша відповідь:

16. Чи плануєте Ви продовжувати займатися волонтерською діяльністю по завершенню навчання?

- ◆ обов'язково продовжуватиму
- ◆ скоріше продовжуватиму
- ◆ скоріше не продовжуватиму
- ◆ не продовжуватиму
- ◆ складно відповісти.

17. Які причини можуть перешкодити Вам у подальшій волонтерській діяльності? (можливо обрати кілька варіантів)

- ◆ нестача вільного часу
- ◆ несприятливий соціальний клімат
- ◆ відсутність стимулюючих факторів
- ◆ таких причин не існує
- ◆ Ваша відповідь:

Додаток Г

Анкета «Методичне забезпечення БФ Дитяча місія»

Вітаю! Благодійний фонд «Дитяча місія» проводить дослідження з метою визначення потреб волонтерів у підготовки та комплексного методичного забезпечення діяльності з духовно-морального виховання дітей-сиріт. Ваші відповіді допоможуть фонду визначити пріоритетні шляхи розвитку у цій галузі.

1. Ваші ПІБ, місце добровольчої діяльності (Якщо хочете пройти опитування анонімно, вкажіть це у відповіді)

2. Стать

М

Ж

3. Ваш досвід волонтерської діяльності?

Менш ніж 1 рік

Від 1 до 3 років

Понад 3 роки

4. Вік

До 20 років

20-30 років

30-40 років

40-50 років

Понад 50 років

5. Професійна приналежність

Мистецтво, культура,

Журналістика, ЗМІ

Медицина, охорона здоров'я

Виробництво, технічна сфера

Силіві структури (армія, поліція тощо)

Економічна сфера та фінанси

- Сфера послуг
- Наука, освіта, психологія
- Менеджмент
- Церковне служіння
- Державна служба
- Інше (вказати)

6. Як часто Ви берете участь у волонтерській діяльності?

- Найчастіше 1 раз на тиждень
- Один раз на тиждень
- Кілька разів на місяць
- Кілька разів на рік

7. Чи проводите Ви заняття, заходи, майстер-класи з дітьми у сирітських установах?

- Так, проводжу регулярно
- Так, проводжу, але не регулярно
- Ні, вважаю це непотрібним, використовую інші форми діяльності (поїздки, разові заходи, індивідуальне спілкування)
- Ні, не маю навичок чи умов, але хотів би.

8. Чи маєте Ви потребу у методичних матеріалах для ведення волонтерської діяльності? (1 варіант відповіді)

- Так
- Ні
- Частково

9. Що Ви хотіли б бачити серед методичних матеріалів для волонтерів? (1 варіант відповіді)

- Навчально-методичний посібник із докладними планами занять;
- Загальні рекомендації щодо ведення занять;
- Підручник для дітей з комплектом робочих зошитів, атласом та хрестоматією;
- Теоретичні роботи з основ педагогічної діяльності серед дітей сиріт

Довідник матеріалів, які можна використовувати під час підготовки до занять

Інше (вказати)

10. Чи розглядаєте Ви можливість відвідувати Волонтерські курси Дитячої місії? (1 варіант відповіді)

Так, хотів би (а) відвідувати

Ні, вже відвідував

Ні

Загалом так, але залежить від наповнення програми курсу

Не маю можливості бути особисто, але хотів би знайомитися з матеріалами лекцій

11. Що Ви хотіли б обговорити на Волонтерських курсах? (1 варіант відповіді)

Основи православного віровчення

Конкретні методи та форми виховної діяльності

Психологія дітей-сиріт

Теорія виховання

Основи добровольчої діяльності

Богословські дисципліни

Нічого з перерахованого вище (зазначити інше)

12. Поділіться своїми побажаннями до роботи з методичного забезпечення добровольців Дитячої місії (вільна відповідь).